

ПРАЦЯ ТА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ:

ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ДО ЄС ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Катерина Кульчицька,
Павло Кравчук, Ірина Сушко

Катерина Ярмолук-Крюк (ред.)
Грудень 2020

Обмеження руху створило бар'єри для залучення трудових мігрантів до роботи за кордоном та їх повернення до країн походження.

Економічний спад на тлі жорстких протиепідемічних заходів спричинив зміни на ринку праці ЄС.

Наслідки пандемії несуть ризики стигматизації, дискримінації трудових мігрантів та зростання нерегульованої міграції.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1 Тренди трудової міграції до ЄС до 2020 року	4
1.1. Україна	4
1.2. Молдова	8
1.3. Грузія	9
1.4. Білорусь	10
1.5. Потенціал трудової міграції з України та країн Східного Партнерства.....	10
Розділ 2 Обмеження руху та їх вплив на трудову міграцію.....	11
2.1. Обмеження руху	11
2.2. Україна.....	12
2.3. Молдова	14
2.4. Грузія.....	14
2.5. Білорусь.....	14
Розділ 3 Трансформація трудових ринків під час пандемії	15
3.1. Соціальний захист працівників в країнах ЄС під час пандемії.....	17
3.2. Вплив змін на ринках праці ЄС на трудових мігрантів з України та країн Східного Партнерства	18
Розділ 4 Зміни у ставленні до трудових мігрантів з України	20
4.1. Європейський контекст	22
4.2. Ризики зі зростанням захворюваності	23
Розділ 5 Політики, спрямовані на трудових мігрантів, у країнах походження	24
Розділ 6 Пропозиції та рекомендації щодо врегулювання трудової міграції з України та країн Східного Партнерства у країнах призначення та країнах походження трудових мігрантів.....	26
6.1. Параметри трудової міграції	26
6.2. Обмеження руху та доступу до дозвільних документів.....	26
6.3. Трансформації ринку праці	27
6.4. Ставлення до трудових мігрантів.....	27

ВСТУП

Питання трудової міграції поєднує відразу декілька вимірів в контексті пандемії COVID-19: економічні наслідки протиепідемічних обмежень, міграційний вимір посилення контролю на кордонах і заборони руху, та людський – вимір соціального та медичного захисту іноземних працівників, протидії дискримінації тощо.

Потреба в швидких і радикальних рішеннях у новій, маловивченій та екстремальній ситуації ставить уряди перед необхідністю – або спокусою – жорстких обмежень базових прав, які особливо сильно можуть вдарити по недостатньо захищених групах, до яких часто належать трудові мігранти. Також пандемія та пов'язані протиепідемічні заходи спричинили зростання частоти випадків расизму та ксенофобії, у тому числі спрямованих проти трудових мігрантів. З іншого боку, коронавірусна криза виразно унаочнила залежність деяких країн від працівників з-за кордону, що сформувало певний пласт політичної риторики та публіцистики з позитивною оцінкою ролі трудових мігрантів.

Станом на листопад 2020 року вже накопичилася достатня кількість фактів, які дозволяють судити про

характер спричинених пандемією проблем у сфері трудової міграції, і спробувати оцінити ефективність відповіді на них з боку урядів – як країн походження, так і країн призначення для трудових мігрантів. Об'єктом дослідження є трудова міграція до країн ЄС з України. Для порівняння використано дані щодо ще трьох країн-членів Східного партнерства. Це Грузія та Молдова, які підписали Угоду про Асоціацію з ЄС і мають особливо тісні зв'язки з Європейським Союзом, а також Білорусь, яка має наземний кордон з ЄС. Також у фокусі дослідження – політика управління трудовою міграцією у згаданих країнах з акцентом на Україні.

Метою даної праці є відповісти на питання, чи є вжиті урядами заходи на протидію пандемії ефективними в контексті врегулювання трудової міграції, наскільки вони вплинули на становище трудових мігрантів, і які тенденції для розвитку трудової міграції закладають такі рішення. Крім того, наскільки корелюють між собою “нові пандемічні” і “старі системні” проблеми трудової міграції, і чи означають останні зміни абсолютно нову сторінку, яка вимагає перегляду попередніх підходів до явища трудової міграції? Якщо так, то якими повинні бути ці підходи?

1

ТРЕНДИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ДО ЄС ДО 2020 РОКУ

Країни Східного Партнерства до початку пандемії COVID-19 мали різні показники трудової міграції. Проте мігрантів з України, Молдови, Грузії та Білорусі об'єднували спільні причини пошуку роботи за кордоном – нестача високооплачуваних робочих місць на батьківщині на тлі економічних проблем в державах.

1.1. УКРАЇНА

Чільне місце за рівнем трудової міграції серед країн Східного Партнерства займає **Україна**, яка традиційно входить до переліку топ-постачальників робочої сили. Останній сплеск трудової міграції українців стався після 2013 року, внаслідок економічної кризи і падіння національної валюти після анексії Криму та початку збройної агресії Росії.

Точна кількість українських трудових мігрантів за кордоном оцінюється дослідниками по-різному, що пов'язано із складнощами підрахунку циркулярних мігрантів, які систематично виїжджають на нетривалий час на роботу, і довгострокових мігрантів, які їдуть в іншу країну щонайменше на один рік. Так, за результатами масштабного опитування Державної служби статистики України, у 2015-2017 роках хоча б раз працювали за кордоном **1,3 млн осіб, що складає 4,5% населення відповідного віку** (дані без урахування тимчасово окупованих територій АР Криму і окремих районів Донецької та Луганської областей)¹. Це дослідження не враховувало тих осіб, які виїхали за кордон із сім'єю або прикордонних маятникових трудових мігрантів, а тому реальна кількість трудових мігрантів була більшою. За оцінками Центру економічних стратегій за 2018 рік, кількість трудових мігрантів сягала **4 млн осіб**. При цьому, одночасно за межами країни могли перебувати близько **2,6-2,7 млн осіб**².

Натомість, у кінці 2018 року в Міністерстві соціальної політики порахували, що «у рухливому міграційному процесі беруть участь у середньому **від 7 до 9 мільйонів чоловік на рік**, у той же час постійно, щоденно протягом року за кордоном перебувають лише **3,2 млн трудових мігрантів з України**»³.

Варто зауважити, що за даними опитування Державної служби статистики України у 2017 році, **майже чверть усіх трудових мігрантів працювали за кордоном без урегульованого статусу**. Дослідження Міжнародної організації з міграції показують, що пік нерегульованої роботи українців за кордоном припав на 2015-2017 роки, тоді частка членів сім'ї, що працювали за кордоном без дозвільних документів, складала 41-40%. Проте вже у 2019 році, після надання Україні безвізового режиму з ЄС і спрощення умов працевлаштування для українців у Польщі, цей показник знизився до 30%⁴ (Діаграма 1).

У кінці 2019 року у Національному банку України (НБУ) заявили, що тенденція відпливу робочої сили за кордон майже зупинилася через скорочення розриву між зарплатами в Україні та ЄС. Про це свідчить сповільнення темпів зростання обсягів приватних переказів в Україну з-за кордону⁵. У 2019 році обсяг переказів становив **\$11,9 млрд** (Діаграма 2), що на 7,8% більше, ніж роком раніше (\$11,1 млрд). Але це зростання є суттєво меншим, ніж у 2017-2018 роках (23% і 20% відповідно)⁶.

1 Зовнішня трудова міграція (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 36 с. http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ11_u.htm

2 Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Центр Економічних Стратегій <https://ces.org.ua/migration/>

3 До уваги ЗМІ : цифра про 12 мільйонів українських заробітчан за кордоном не відповідає дійсності. Міністерство Соціальної Політики <https://www.msp.gov.ua/news/16528.html>

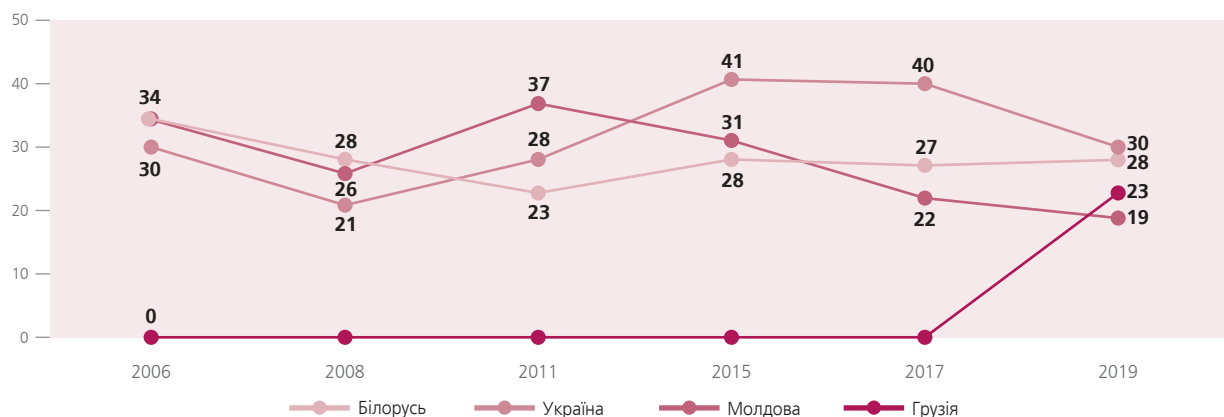
4 Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. MOM Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

5 Тенденція відпливу робочої сили за кордон майже припинилася – заступник голови НБУ. Інтерфакс-Україна <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/630067.html>

6 Польща виходить з моди, а Чехія посунула Росію. П'ять трендів української трудової міграції. НВ Бізнес <https://nv.ua/ukr/biz/economics/robota-v-yevropi-kudi-jidut-ukrajinci-i-skilki-zaroblyayut-5-vazhlyvih-faktiv-novini-ukrajini-50069771.html>

Діаграма 1

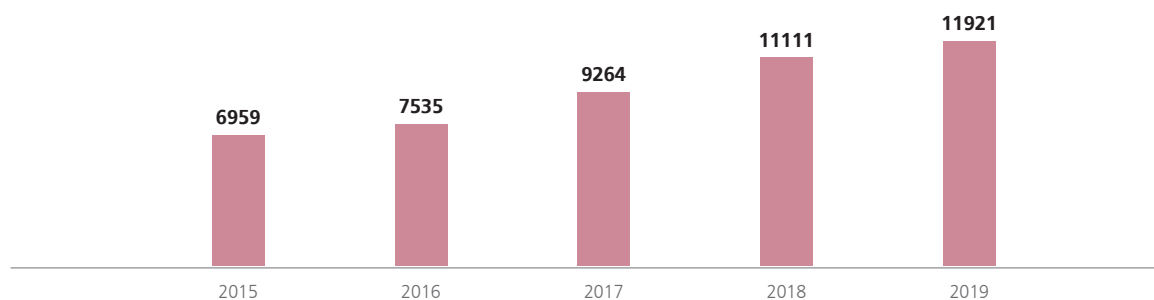
Частка членів сім'ї, що працювали за кордоном без врегульованого статусу, %

Джерело: Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. МОМ України, 2019

Діаграма 2

Обсяги приватних грошових переказів в Україну за офіційними та неофіційними каналами надходження у 2015-2019 роках, млн дол. США

Джерело: Національний банк України

Головними країнами призначення українців протягом тривалого часу залишаються Польща, Росія, Італія, Чехія, Угорщина і Португалія. Найбільше громадян України працює у Польщі. Зокрема, у 2019 році у цій країні, за підрахунками Національного банку Польщі, працювали приблизно 1 млн українців, які використовували візи для роботи та ділової активності, карти поляка, постійні, тимчасові та довгострокові дозволи на проживання в ЄС, декларації про доручення роботи іноземцям⁷. Точна кількість українських трудових мігрантів невідома через тимчасовість та циркулярний характер цієї міграції, адже українці можуть поєднувати різні дозволи на проживання та роботу в рамках безвізового режиму, тому одна людина може з'явитися в статистиці різних установ⁸.

Лідерські позиції українців на ринку праці країн Європейського Союзу демонструє статистика дозволів на проживання. Протягом останніх років саме

українці займають перше місце за приростом нових дозволів на проживання з метою працевлаштування у ЄС (340,9 тисяч)⁹ і за кількістю всіх дійсних дозволів на проживання з робочою метою на кінець року¹⁰ (Таблиця 1). Незважаючи на зростання кількості довгострокових мігрантів, **основною моделлю міграційної поведінки українців залишається циркулярна міграція.**

Частково доступні дані Eurostat за 2019 рік свідчать про продовження тенденції до зростання кількості вперше виданих дозволів, всіх дійсних дозволів на 31 грудня 2019 року, і, зокрема, суттєве зростання кількості довгострокових дозволів (12 місяців і більше). У

⁷ Inflation report. March 2020. Narodowy Bank Polski. P.35 https://www.nbp.pl/en/publikacje/raport_inflacja/iraport_march2020.pdf

⁸ Міфи і факти про українську трудову міграцію до країн Вишеграду https://europewb.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/Mify_trud_migrac.pdf

⁹ Top five countries whose citizens received first residence permits in the EU-28, by reason and by Member State issuing the permit, 2018 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Top_five_countries_whose_citizens_received_first_residence_permits_in_the_EU-28_by_reason_and_by_Member_State_issuing_the_permit_2018.png

¹⁰ Non-EU countries of citizenship with the largest number of valid residence permits by reason, EU-28, 2013-2018 (million permits) https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/2e/Non-EU_countries_of_citizenship_with_the_largest_number_of_valid_residence_permits_by_reason%2C_EU-28%2C_2013-2018_%28million_permits%29_MI2019_II.png

Таблиця 1

Усі дійсні дозволи на проживання з метою працевлаштування в країнах ЄС станом на 31 грудня 2018 року для громадян України, Білорусі, Молдови і Грузії

	Україна	Білорусь	Молдова	Грузія
Всього в ЄС	500 980	35 981	73 689	19 884
Польща	236 441	17 692	2 802	1 461
Італія	148 372	3 648	66 471	9 859
Чехія	30 699	1 907	1 287	441
Угорщина	22 170	75	309	65
Литва	13 433	7 703	363	125
Словаччина	12 074	219	110	125
Німеччина	8 833	1 786	268	1 896
Іспанія	5 758	223	313	1 442
Латвія	3 432	937	49	89
Естонія	3 096	246	45	35
Португалія	2 181	47	342	47
Фінляндія	1 756	93	32	13
Велика Британія	1 748	437	39	137
Швеція	1 588	309	36	249
Нідерланди	1 580	316	33	74
Греція	1 545	86	553	3 093
Франція	1 325	191	174	323
Хорватія	889	25	19	3
Болгарія	776	50	6	14
Кіпр	611	139	169	83
Словенія	585	33	15	4
Ірландія	492	71	37	31
Бельгія	455	57	31	65
Австрія	434	60	7	111
Мальта	418	31	33	74
Люксембург	203	29	7	10
Румунія	86	8	139	15

Джерело: Eurostat

2019 році кількість вперше виданих громадянам України дозволів тривалістю 12 місяців і більше у Чехії зросла до 33,1 тисячі порівняно з 9,1 тисячі у 2017 році, у Польщі – до 44 тис (28,1 тис), в Угорщині – до 22,9 тис (5,3), Словаччині – до 9,3 тис (1,6).

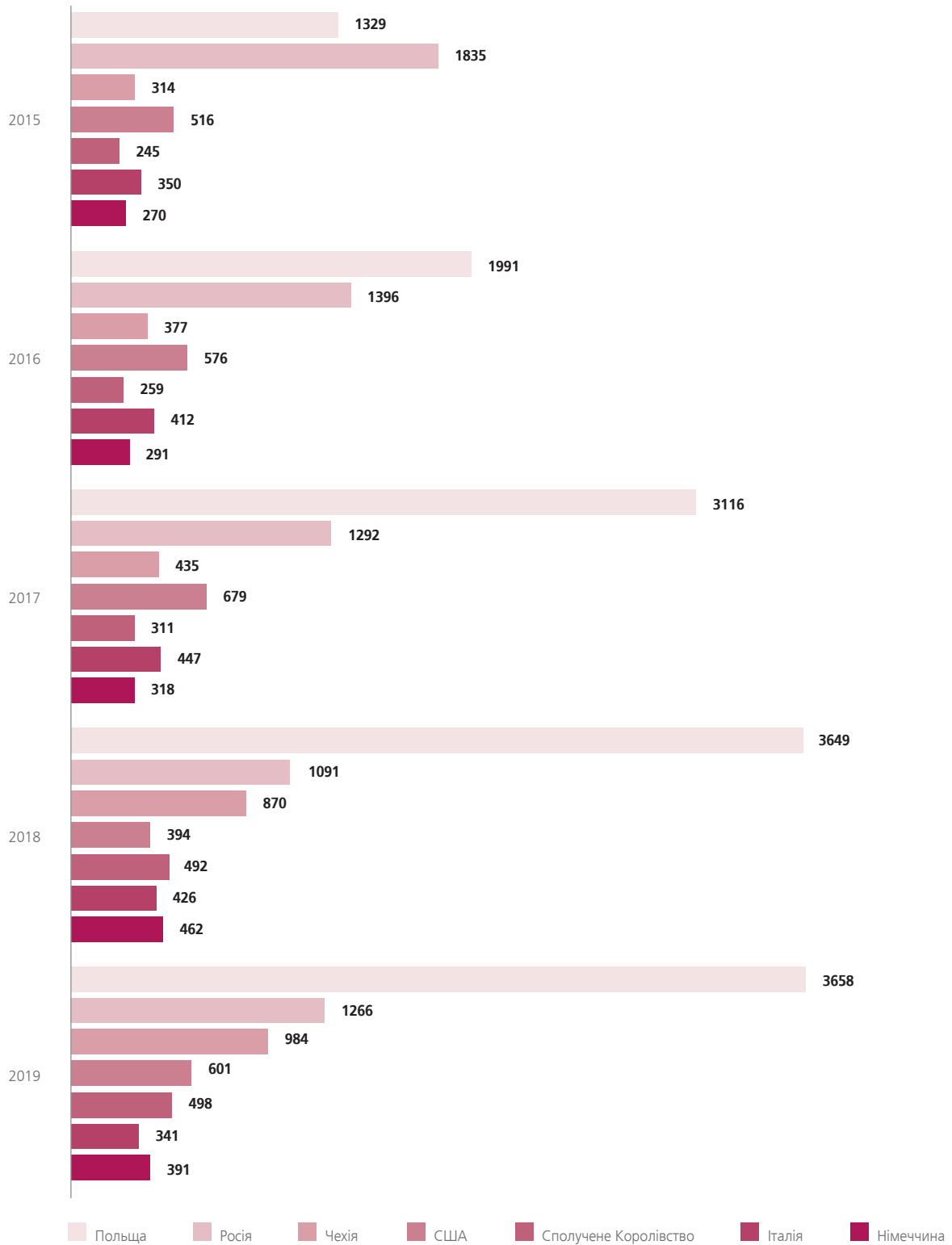
Росія втратила позиції ключової країни призначення для українських трудових мігрантів через переорієнтацію робітників на країни Східної Європи – Польщу та Чехію. Це підтверджують як результати опитувань у 2008-2017 роках, так і статистика приватних переказів в Україну (Діаграма 3). Перспективним ринком праці

для українців є також Німеччина, яка з 1 березня 2020 року спростила умови працевлаштування для негромадян ЄС.

Більшу частину трудових мігрантів з України, згідно з результатами опитувань Державної служби статистики, складають чоловіки, які переважно працюють на будівництві, у сільському господарстві та на промислових об'єктах. Жінки з України здебільшого зайняті у домашньому господарстві і меншою мірою у сільському господарстві, промисловості та торгівлі.

Діаграма 3

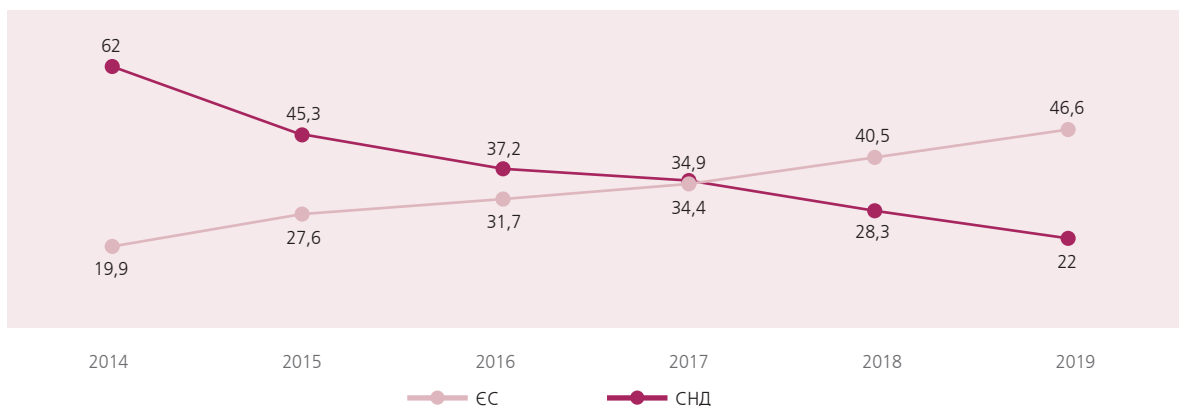
Обсяги приватних грошових переказів в Україну за офіційними та неофіційними каналами надходження у 2015-2019 роках, млн дол. США

Джерело: Національний банк України

Діаграма 4

Динаміка географічної структури грошових переказів в Молдову з-за кордону на користь фізичних осіб (2014 – 2019 рр.), %

Джерело: Національний банк Молдови

1.2. МОЛДОВА

Якщо Україна є лідером за кількістю трудових мігрантів серед країн Східного Партнерства, то **Молдова** є лідером за часткою мігрантів. Відповідно до останніх оцінок Міжнародної організації з міграції, за кордоном працюють понад 500 тисяч молдован, що складає майже п'яту частину всього населення країни (2,6 млн осіб)¹¹. Додаткові складнощі при підрахунку трудових мігрантів з цієї країни пов'язані із поширеним явищем набуття громадянства Румунії, що дозволяє їм на простіших умовах працевлаштуватись у країнах ЄС. Згідно з даними Світового банку, Молдова входила до переліку країн світу з найбільшими обсягами грошових переказів від трудових мігрантів у співвідношенні до ВВП. Загальний об'єм переказів до Молдови склав у 2019 році 1,9 мільярдів доларів США – 16% ВВП цієї країни¹².

Дослідження МОМ показують скорочення кількості нерегульованих мігрантів з Молдови. Якщо у 2011 році частка членів сім'ї, що працювали за кордоном без врегульованого статусу за опитуваннями МОМ складала 37%, то у 2019 році – лише 19% (Діаграма 1)¹³. Варто зауважити, що у порівнянні з результатами аналогічних опитувань в Україні, Білорусі та Грузії, цей показник для мігрантів з Молдови був найменший.

Трудова міграція з Молдови переважно спрямована на два регіони: країни, що входили до колишнього

Радянського Союзу, зокрема Росію (понад 55% молдовських мігрантів у 2014 році), а також Західну Європу, зокрема Італію (більше 15% молдовських мігрантів у 2014 році)¹⁴. Варто зауважити, що абсолютну більшість усіх дійсних дозволів на проживання з метою працевлаштування в ЄС на кінець 2018 року видано громадянам Молдови саме в Італії: 66 471 дозвіл з 73 689 загалом (Таблиця 1). Іншими популярними країнами призначення для молдован є Іспанія, Франція та Португалія, де мігранти переважно працюють у сфері послуг, будівництві, ресторанному бізнесі та домогосподарствах. Молдовські жінки більше залучені до роботи в країнах ЄС, ніж чоловіки, їх основними сферами зайнятості є сфера послуг і торгівлі¹⁵.

У 2014-2019 роках обсяг грошових переказів з Росії в Молдову мав тенденцію до зменшення, а з країн ЄС – навпаки, до збільшення. За даними Національного банку Молдови, в 2019 році обсяг переказів з Євросоюзу збільшився в порівнянні з 2018 роком на 11,2%, а з країн СНД зменшився на 24,7% (Діаграма 4)¹⁶. Загалом у Молдову переказували кошти з Росії, Ізраїлю, Італії, Німеччини, США, Великої Британії, Франції, Ірландії, Іспанії, Румунії, Чехії, Португалії, Польщі та інших країн світу¹⁷.

11 Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. МОМ Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

12 Personal remittances, received (% of GDP) – Moldova. World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?locations=MD>

13 Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. МОМ Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

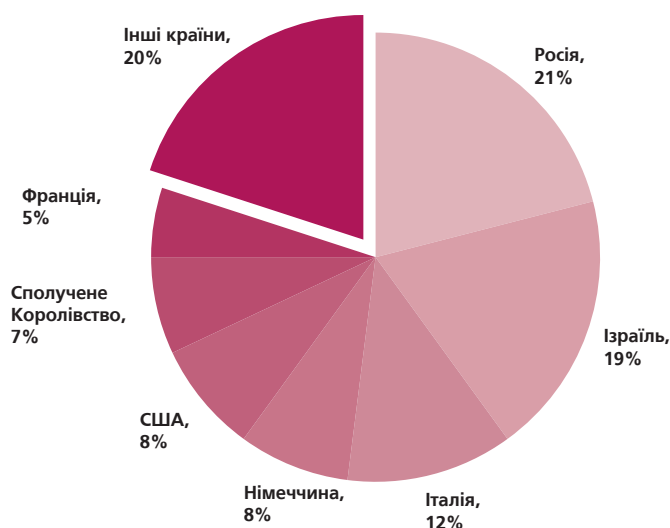
14 MIGRATION PROFILE OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA. IOM Mission in Moldova <https://moldova.iom.int/migration-profile-republic-moldova>

15 LABOR MIGRATION AND SOCIAL SECURITY: A ROADMAP. MOLDOVA-EU. Eastern Partnership Civil Society Forum https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/Roadmap_MD_ENG.pdf

16 Evolutia transferurilor de mijloace banesti din strainatate efectuate in favoarea persoanelor fizice prin intermediul bancilor din Republica Moldova in anul 2019 (decontari nete). Banca Nationala a Moldovei <https://www.bnm.md/ro/content/evolutia-transferurilor-de-mijloace-banesti-din-strainatate-efectuate-favoarea-25>

17 В 2019 году объем денежных переводов в Молдову снизился на 3,5% <https://newsmaker.md/rus/novosti/v-2019-godu-obem-denezhnyh-perevodov-v-moldovu-snizilsya-na-3-5/>

Діаграма 5
Обсяги приватних грошових переказів в Молдову за основними країнами надходження у 2019 році, %

Джерело: Національний банк Молдови

1.3. ГРУЗІЯ

Ще однією країною Східного Партнерства, громадяни якої активно залучені до трудової міграції, є **Грузія**. За оцінками Міжнародної організації з міграції, у 2019 році кількість грузинських трудових мігрантів складала **понад 220 тисяч осіб**¹⁸. Головними країнами їх призначення були Росія, Греція, Туреччина, Італія, Німеччина, США, Іспанія, Франція, Україна і Азербайджан. До Росії, України та Азербайджану виїжджали працювати переважно грузинські чоловіки, тоді як до Італії, Греції та Туреччини – жінки¹⁹. Варто зазначити, що більшість усіх дійсних дозволів громадян Грузії на проживання з метою працевлаштування в ЄС на кінець 2018 року було видано в Італії (Таблиця 1).

Після отримання Грузією безвізового режиму з країнами ЄС у 2017 році Польща спростила легальне оформлення грузинів на роботу і поступово стала одним із головних напрямків для грузинських трудових мігрантів. Станом на лютий 2019 року обсяг грошових переказів з Польщі вийшов на 10-е місце серед переказів до Грузії і склав 2,2 млн доларів США на місяць. Для порівняння – в лютому 2018 року з Польщі до Грузії було перераховано 800 тис. доларів США, а в лютому 2017, до введення безвізу, – 127 тис.²⁰. Загальний обсяг

переказів з-за кордону в країну склав 1,9 мільярдів доларів США у 2019 році, що відповідало 16% ВВП²¹.

Особливої уваги потребує питання **неврегульованої міграції з Грузії до ЄС**. Відповідно до результатів дослідження МОМ, у 2019 році частка членів сім'ї, що працювали за кордоном без врегульованого статусу, за опитуваннями складала 23% (Діаграма 1)²². Однак більше занепокоєння в ЄС викликають масові безпідставні заяви про надання притулку, подані громадянами Грузії. Збільшення кількості таких заяв у 2019 році стало **приводом до розгляду питання призупинення безвізового режиму з ЄС**. Для боротьби з неправомірним використанням безвізу Грузія внесла зміни до Кримінального кодексу, які передбачають відповідальність за сприяння незаконному перебуванню громадян Грузії за кордоном, а також за допомогу в наданні фальсифікованої інформації з метою отримання міжнародного захисту (наприклад, притулку). Також у країні було прийнято поправки до закону, які ввели жорсткіші норми та чіткіші критерії того, чи може засуджена людина виїхати з країни²³.

¹⁸ Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. МОМ Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

¹⁹ Emigration from Georgia. State Commission on Migration Issues <http://migration.commission.ge/files/emigracia-saqartveloshi-eng.jpg>

²⁰ Польша – страна, где есть работа для граждан Грузии. JAM news <http://shorturl.at/eqDQS>

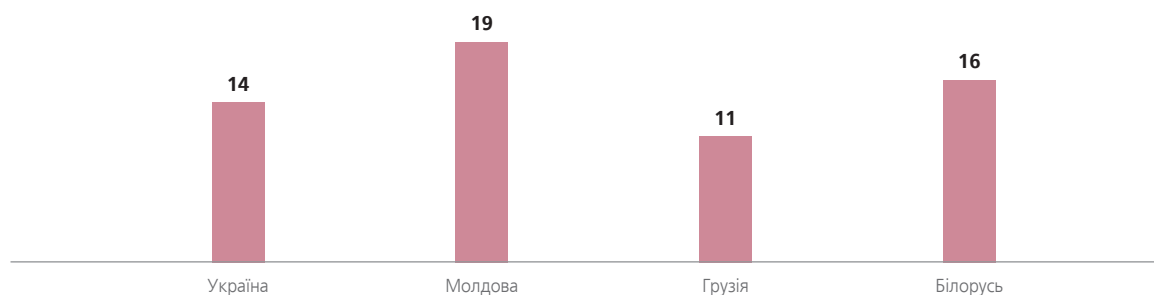
²¹ Personal remittances, received (% of GDP) – Moldova. World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.CD.DT?locations=MD>

²² Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. МОМ Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

²³ REPORT FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL THIRD REPORT UNDER THE VISA SUSPENSION MECHANISM https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/20200710_com-2020-325-report_en.pdf

Діаграма 6

Частка потенційних трудових мігрантів серед населення (% від загальної кількості населення країн), 2019 рік

Джерело: Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. MOM Україна, 2019

1.4. БІЛОРУСЬ

Найменш дослідженим є питання трудової міграції з **Білорусі**, яке ускладнено політичними обмеженнями всередині країни. За даними експертів Глобальної асоціації експертів із міграційної політики (GMPTA), приблизно третина економічно активного населення Білорусі — 1,5 млн осіб — працює за кордоном, з яких у Росії близько мільйона осіб і ще до 500 тис. осіб — в інших країнах, передусім Польщі, Литві, Казахстані, США, Норвегії, Фінляндії²⁴. У Польщі в 2019 році загалом працювало близько 100 тисяч білорусів, які використовували робочі візи, карти поляка, постійні, тимчасові та довгострокові дозволи на проживання в ЄС, декларації про доручення роботи іноземцям²⁵. За даними Світового банку, у 2019 році мігранти перерахували в Білорусь понад 1,4 мільярда доларів США, що відповідає 2,4% ВВП країни²⁶. Трудові мігранти з Білорусі найчастіше зайняті на будівництві, у сільському господарстві, сфері послуг.

1.5. ПОТЕНЦІАЛ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ТА КРАЇН СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Напередодні пандемії COVID-19 понад 5 млн трудових мігрантів з України, Молдови, Грузії і Білорусі працювали за кордоном. Залучені до роботи у

будівництві, сільському господарстві, сфері послуг та промисловості, вони перераховували значні суми грошей додому, чим підтримували економічний добробут своїх сімей. Завдяки лояльним правилам легалізації, Польща стала однією із ключових країн призначення для трудових мігрантів з цих країн. Водночас, більшої популярності почав набувати пошук роботи в Німеччині і Чехії, які протягом останніх років полегшили процедури залучення працівників з-за кордону.

До початку пандемії, в усіх досліджуваних країнах Східного Партнерства налічувалось понад 10% населення, які були потенційними трудовими мігрантами, тобто планували знайти роботу за кордоном, або вже її знайшли (Діаграма 6). За результатами опитування MOM, у 2019 році українські потенційні трудові мігранти прагнули в першу чергу знайти роботу в Німеччині, Польщі та Чехії. Молдовські – в Німеччині, Італії та Росії. Грузинські – в Польщі, США та Італії. Білоруські – в Польщі, Німеччині та Росії. Серед найбільш бажаних сфер роботи для потенційних мігрантів з усіх чотирьох країн були – хатня робота (догляд за дітьми/літніми людьми, прибирання помешкань) і будівельні або реставраційні роботи²⁷.

²⁴ Білоруські заробітчани: За довгим рублем. Тиждень.ua. 31.01.2020 <https://tyzhden.ua/World/239806>

²⁵ Inflation report. March 2020. Narodowy Bank Polski. P.35 https://www.nbp.pl/en/publikacje/raport_inflacja/iraport_march2020.pdf

²⁶ Personal remittances, received (% of GDP) – Belarus. World Bank <https://data.worldbank.org/indicator/BX.TRF.PWKR.DT.GD.ZS?locations=BY>

²⁷ Дослідження з питань міграції і торгівлі людьми. MOM Україна, 2019 http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf

2

ОБМЕЖЕННЯ РУХУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ТРУДОВУ МІГРАЦІЮ

Вплив пандемії на трудових мігрантів і трудову міграцію можна розділити на кілька типів. Запроваджені для боротьби з захворюванням обмеження руху між країнами і всередині країн ускладнили доступ трудових мігрантів як до ринків праці, так і до повернення додому. Соціальні та економічні зміни у суспільствах, трансформації ринків праці вплинули на соціальну та економічну захищеність трудових мігрантів, доступ до ринку праці тощо. Пандемія також спричинила певні зміни у сприйнятті трудової міграції та трудових мігрантів – як у приймаючому суспільстві, так і в країнах походження. Нарешті, пандемія прямо вплинула на трудових мігрантів, які захворіли на коронавірус.

2.1. ОБМЕЖЕННЯ РУХУ

Прикметною рисою протиепідемічних (карантинних) обмежень була їхня різкість і раптовість. Після спалаху епідемії в Китаї ідею обмежень руху як засобу боротьби спочатку не розглядали. Ще 3 лютого очільник ВООЗ заявляв, що немає потреби в «непотрібних» обмеженнях пересування²⁸. Після Китаю першими потрапили під удар пандемії Італія та Іспанія – дві традиційні країни призначення для українських, а Італія – також і молдовських трудових мігрантів. В Італії перші два випадки COVID-19 зафіксували у двох туристів з Китаю 30 січня. Після цього було скасовано всі рейси до Китаю²⁹.

Наступні 3 випадки зараження в Італії зафіксували лише 20 лютого у промисловій і урбанізованій провінції Ломбардії. Вже за три дні 11 невеликих муніципалітетів помістили під карантин, а 9 березня оголосили

загальнонаціональний карантин³⁰. На той час в Італії зафіксовано понад 9000 випадків захворювання. Епіцентром епідемії стала Ломбардія, де проживає приблизно 1/5 частина всіх українських мігрантів в Італії³¹.

В Іспанії, де епідемія розвивалася також стрімко, але дещо пізніше, оголосили надзвичайний стан 13 березня.

Паралельно з цим країни Центральної і Східної Європи припиняли сполучення з регіонами-вогнищами зараження та вживали додаткових обмежень, хоча кількість випадків у цих країнах була на той час вкрай незначною. Перші випадки у Грузії було зафіксовано 26 лютого, у Білорусі 28 лютого, у Чехії – 1 березня, в Україні – 3-го, в Угорщині та Польщі – 4-го, у Молдові – 7-го.

Україна оголосила карантин 11 березня³². Того ж дня ВООЗ оголосила про пандемію коронавірусу в світі. Польща запровадила карантин 10-го березня, Угорщина 11-го, Чехія 12-го, Молдова – 17-го, Грузія розпочала обмежувальні заходи з 5-го березня. Лише Білорусь ще довгий час не запроваджувала обмежень.

Таким чином, **протягом буквально двох тижнів березня, між 5-м і 20-м, значна частина Європи раптово обмежила сполучення, рух через кордони і посилила контроль за пересуванням.** З розвитком пандемії до Європи долучилася і решта світу.

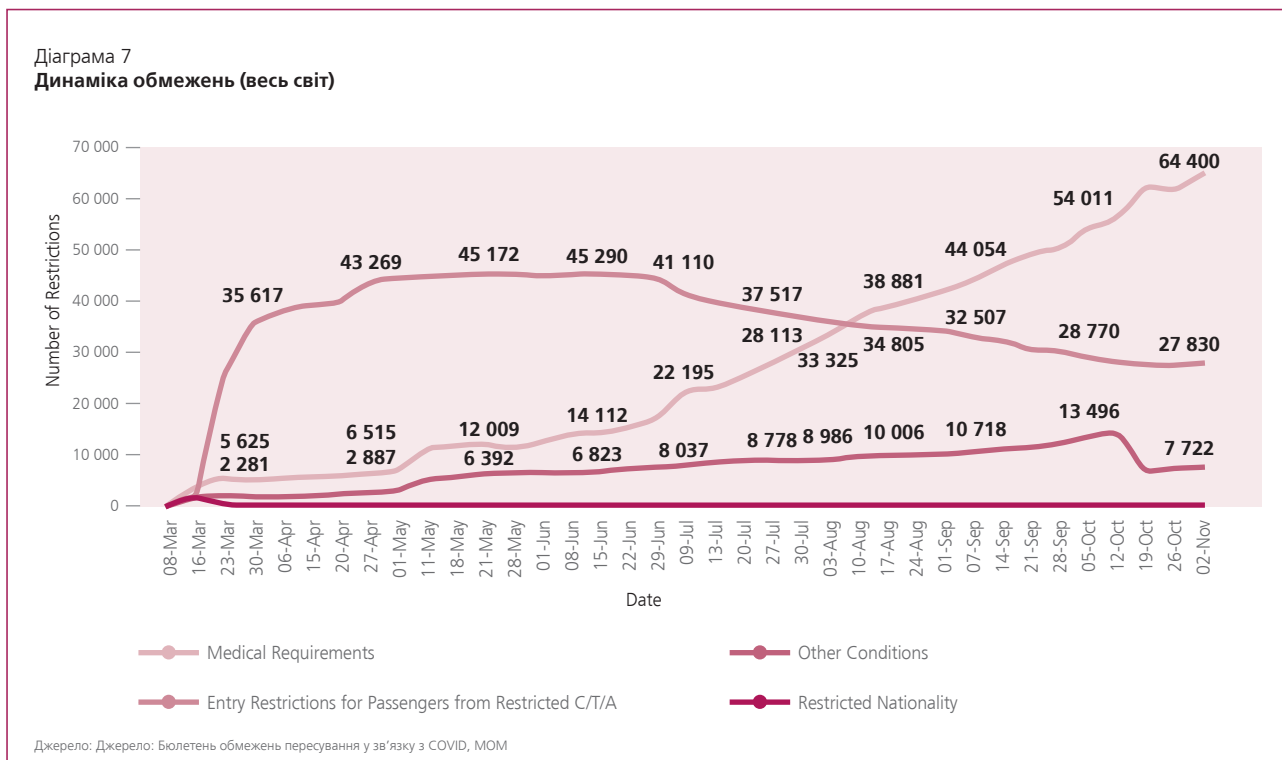
²⁸ WHO chief says widespread travel bans not needed to beat China virus <https://www.reuters.com/article/us-china-health-who/who-chief-says-widespread-travel-bans-not-needed-to-beat-china-virus-idUSKBN1ZX1H3>

²⁹ Italy suspends all China flights as coronavirus cases confirmed in Rome <https://www.thelocal.it/20200131/italy-suspends-all-china-flights-after-coronavirus-cases-confirmed-in-rome>

³⁰ Timeline: How Italy's coronavirus crisis became the world's deadliest <https://www.axios.com/italy-coronavirus-timeline-lockdown-deaths-cases-2adb0fc7-6ab5-4b7c-9a55-bc6897494dc6.html>

³¹ В центрі епідемії: як переживають коронакризу українські мігранти в Італії <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/03/27/7108037/>

³² Кабінет міністрів України. Постанова №211 Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19>

За підрахунками Міжнародної організації з міграції³³, станом на 2 листопада 2020 року 221 країна і територія запровадили 100 065 обмежень пересування. Серед них найпоширенішими були медичні вимоги (64 460) та заборони й обмеження на в'їзд з певних територій і країн (27 830). Радикальні обмеження руху були першою регуляторною реакцією більшості урядів, однак починаючи з червня, спостерігається тенденція до **зменшення прямих обмежень пересування, і запровадження натомість медичних вимог** (наприклад, мати негативний тест на наявність вірусу SARS-CoV-19), які з серпня стали основним типом обмежень. Ця тенденція продовжилася восени попри зростання кількості випадків захворювання.

Також від самого початку масових обмежень уряди запроваджували розмаїті винятки. Так, станом на 2 листопада 96 країн/територій не поширювали обмеження на своїх громадян, 102 – на власників дозволів на проживання. Також під винятки часто підпадають дипломати, члени екіпажів, військовики, співробітники гуманітарних місій, транзитні пасажери, власники спеціальних дозволів, транскордонні робітники тощо.

Особливо важливою було визнано сталість товарних ланцюжків, тому водії вантажівок переважно також потрапляли у категорію винятків.

2.2. УКРАЇНА

Головними етапами обмеження руху українським урядом стала заборона в'їзду для іноземців 16 березня, припинення регулярного пасажирського авіаційного, автобусного і залізничного сполучення через кордон з 17 березня, анонс «повного закриття» кордону та майже повне припинення чартерних авіарейсів з 28 березня, припинення пішохідного руху через кордон, поетапне закриття пунктів пропуску (на 18 березня залишився працювати 41 ПП із майже 200, з 7 квітня – лише 19 ПП). Крім того, було припинено автобусне, залізничне і авіаційне сполучення всередині країни, зупинено роботу громадського транспорту у містах, у тому числі метро.

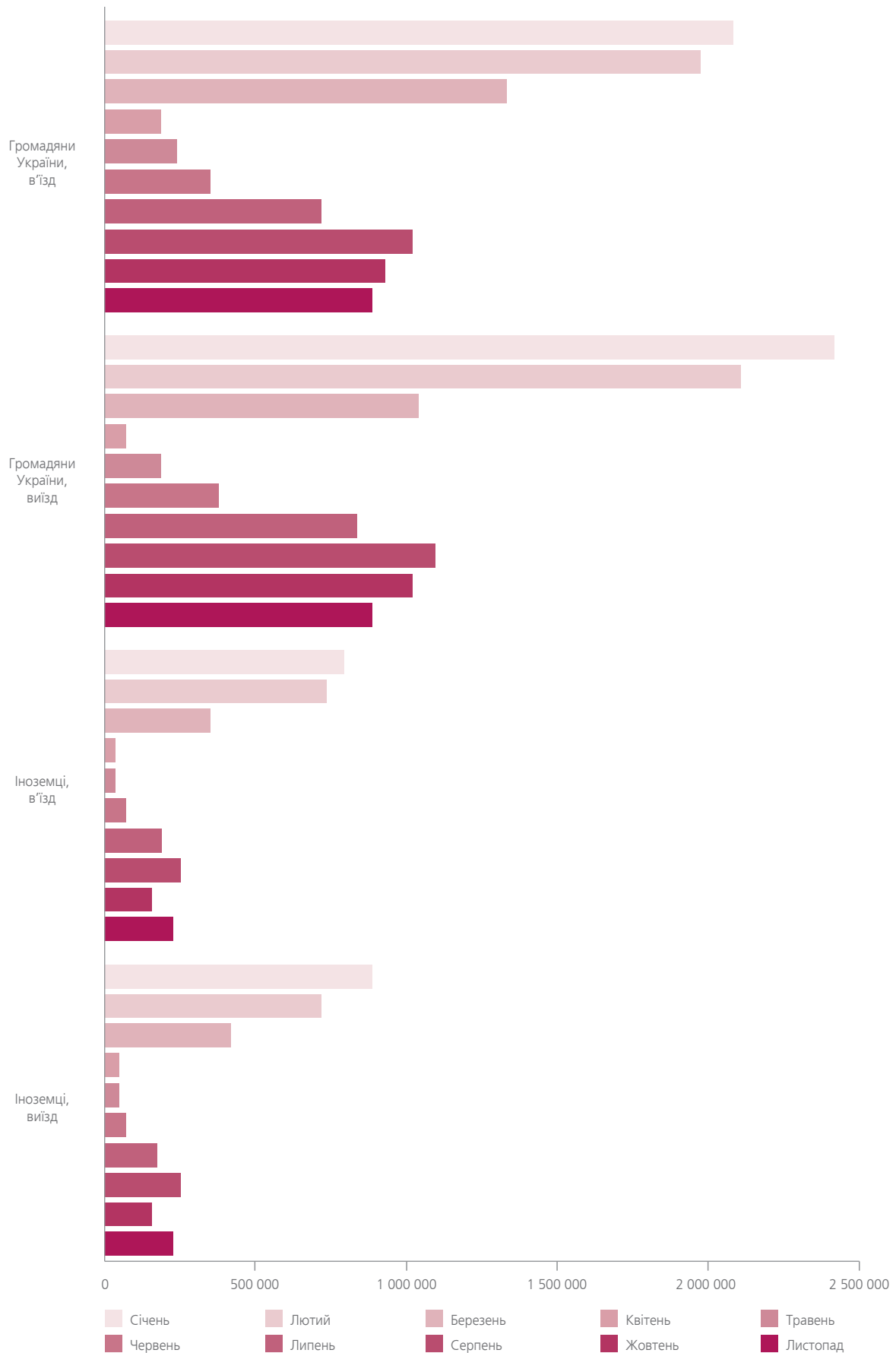
У травні обмеження поступово почали знімати, відкривши низку пунктів пропуску через кордон та частково поновивши регулярне пасажирське сполучення³⁴. Після кількох змін та заборони в'їзду для іноземців у вересні в Україні усталася система обмеження в'їзду з країн, де рівень захворюваності на 100 тисяч населення вищий за український³⁵. Як громадяни, так і іноземці, що в'їжджають з цих країн, повинні відбутися два тижні ізоляції або отримати негативний результат тесту на коронавірус.

³³ COVID-19 Travel Restrictions Output — 2 November 2020 <https://migration.iom.int/reports/covid-19-travel-restrictions-output-%E2%80%942-november-2020>

³⁴ Коронавірус і міграція: як реагував уряд <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-i-mihratsiia-ia-k-diiav-urid>

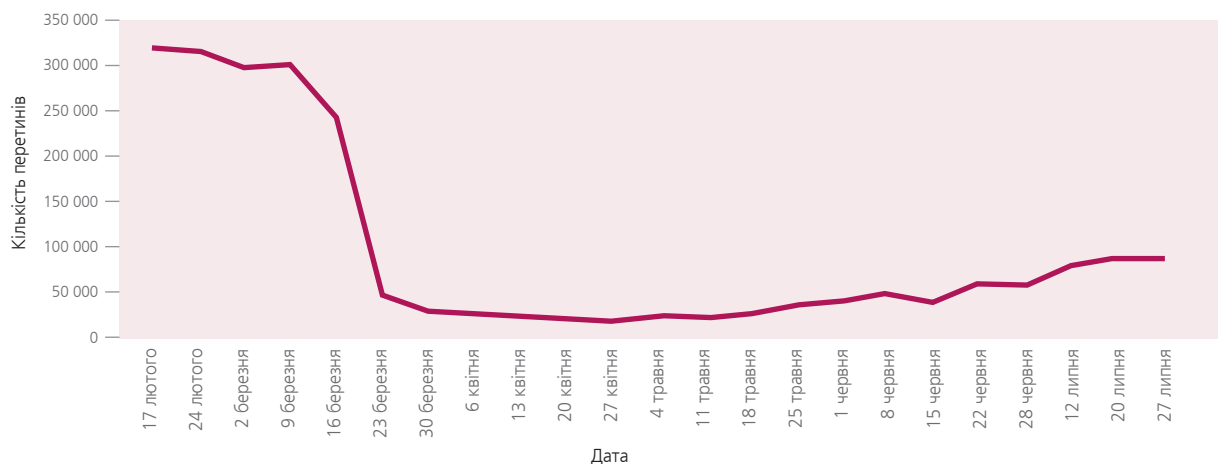
³⁵ Міністерство охорони здоров'я України Інформація щодо країн із значним поширенням COVID-19 <https://moz.gov.ua/article/health/informacija-schodo-kilkosti-aktivnih-vipadkiv-covid-19-na-100-tis-naselelnja-stanom>

Діаграма 8
Перетин кордону України, січень-жовтень 2020 року.

Джерело: Державна прикордонна служба України

Діаграма 9
Перетини кордону Молдови, лютий-липень 2020 року.

Джерело: Прикордонна служба Молдови

Обмеження призвели до суттєвих змін кількісних і якісних характеристик руху через кордон України. Відбулося масове повернення громадян України з-за кордону паралельно зі скороченням кількості виїздів за кордон. У березні 2020 року в Україну в'їхали на 300 тисяч більше громадян України, ніж виїхали. Тенденція до повернення зберігалася і в квітні та травні (100 і 50 тисяч відповідно). Це нетипова ситуація, враховуючи, що від початку 2000-х років для України було характерне від'ємне річне сальдо в'їзду-виїзду. Наприклад, за підсумком 2018 року різниця в'їзду-виїзду склала мінус 200 тисяч осіб.

Паралельно з поверненням громадян України у березні відбувся масовий виїзд з країни іноземців (виїхало на 60 тисяч більше, ніж в'їхало).

На тлі запроваджених обмежень рух через кордон України у квітні впав до історичного мінімуму, склавши трохи більше 6000 перетинів на добу, і почав поступово відновлюватися у травні, склавши загалом трохи більше 0,5 млн перетинів. Суттєве зростання відбулося влітку з послабленням деяких обмежень та початком туристичного сезону. З серпня три місяці підряд спостерігається незначне зменшення транскордонного руху, що можна пов'язати з завершенням туристичного сезону та посиленням обмежень у ЄС через нову хвилю захворюваності.

2.3. МОЛДОВА

Молдова оголосила надзвичайний стан 17 березня 2020 року. Динаміка перетинів кордону демонструвала схожу динаміку з українською – різке падіння загальної кількості перетинів, переважання в'їзду над

виїздом у березні, початок поступового відновлення обсягів руху у травні. Прикметною особливістю є зростання у травні-липні частки перетинів кордону з Румунією з 47 до 61-66% від загальної кількості.

Перетини кордону Молдови, лютий-липень 2020 року. Дані Прикордонної служби Молдови

2.4. ГРУЗІЯ

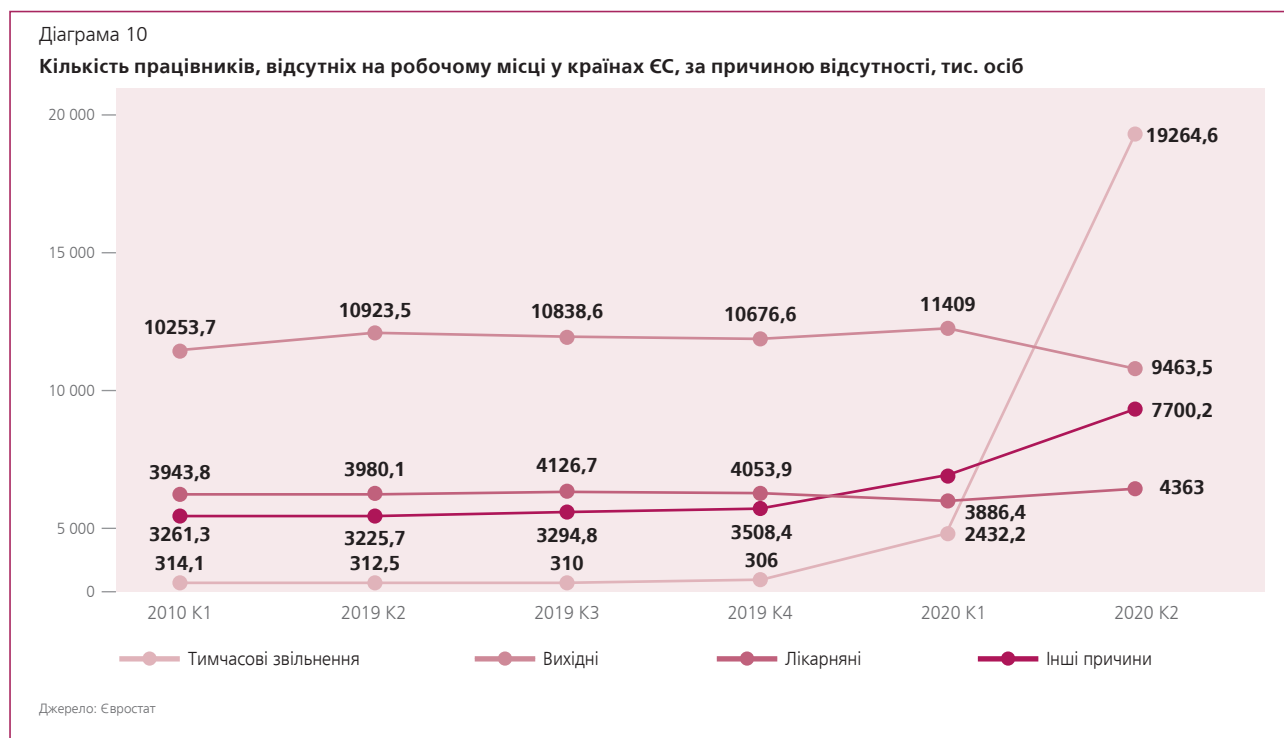
Грузія зіткнулася з новим коронавірусом дещо раніше за інші країни у фокусі. Хоча надзвичайний стан у країні було оголошено лише 21 березня, ще до цього уряд заборонив польоти до Ірану, Італії та Китаю, а також закриття наземні кордони. Через відсутність наземного кордону з ЄС і закриття авіасполучення порівняно масове повернення трудових мігрантів спостерігалось тільки з території Туреччини.

2.5. БІЛОРУСЬ

На відміну від інших країн Східного партнерства, Білорусь довгий час не вживала конкретних заходів, спрямованих на боротьбу з коронавірусом, що дозволяло використовувати її територію для транзиту з і до країн ЄС³⁶.

Білоруські трудові мігранти із Польщі та Росії також втрачали роботу і були вимушені повернутися додому на тлі розвитку пандемії, однак процес повернення був рівномірним і не створив настільки яскравих медійних приводів, як закриття кордонів в Україні в березні.

³⁶ Як Білорусь рятує українців, які через коронавірус застрягли за кордоном <https://www.bbc.com/ukrainian/features-52635323>

незадоволеному попиту на робочу силу⁴⁵. Для прикладу у Німеччині на початок літа 2020 року безробітними числились приблизно 2,85 млн осіб, із них майже 640 тис. залишилися без роботи через причини, пов'язані з пандемією. Голова Федерального агентства з праці Німеччини вважає, що **ринку праці Німеччині знадобиться кілька років для того, щоб відновитися після теперішньої кризи**⁴⁶.

Проте, у третьому кварталі відбулось **часткове відновлення показників ринку праці в ЄС**: кількість працевлаштованих осіб зросла на 0,9% у порівнянні з попереднім кварталом. Це є найбільш різким зростанням з початку здійснення спостережень⁴⁷.

Пандемія суттєво вплинула на перебіг робочого процесу у ЄС. У першому кварталі 2020 року **на робочих місцях були відсутні 22,9 мільйона осіб**, що на 4,3 мільйона більше у порівнянні з четвертим кварталом 2019 року. А у другому кварталі 2020 року **цей показник майже подвоївся і досяг 40,8 мільйонів осіб**. Це зростання значною мірою пояснюється різким збільшенням тимчасових звільнень, коли працівники мають гарантію повернення на роботу протягом трьох

місяців або отримують від роботодавця щонайменше 50% від заробітної плати (Діаграма 7)⁴⁸. Карантинні **обмеження потягнули за собою зменшення відпрацьованих робітниками годин**. При цьому, у всіх державах-членах ЄС, крім Кіпру, частка днів, коли працівники тимчасово не працювали була більшою серед жінок ніж чоловіків. Найбільша різниця спостерігалась у країнах із значною часткою трудових мігрантів з країн Східного Партнерства: у Литві (17,1% у жінок і 6,5% у чоловіків), Угорщині (13,2% для жінок і 5,5% для чоловіків), Польщі (12,1% для жінок і 5,1% для чоловіків) та Латвії (12,0% для жінок і 5,0% для чоловіків)⁴⁹.

На відміну від інших галузей, **сільське господарство** меншою мірою постраждало від карантинних заходів, адже сільськогосподарські роботи мали тривати за будь-яких умов. У контексті дослідження трудової міграції слід зауважити, що саме для цієї галузі в країнах ЄС є актуальним залучення сезонних трудових мігрантів, яке потрапило під загрозу внаслідок обмеження міжнародної мобільності під час карантину. Сільськогосподарські галузі в таких країнах ЄС як Італія й Іспанія не зможуть працювати на повну потужність без трудових мігрантів, а тому цим країнам важливо вжити швидких політичних заходів, щоб

⁴⁵ EU labour market in the first quarter 2020. Absences from work at record high. Sharp drop in hours worked
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11070754/3-08072020-BP-EN.pdf/6797c084-1792-880f-0039-5bbbca736da1>

⁴⁶ Ринку праці Німеччини буде відновлюватися після кризи 2-3 роки – експерт
<https://ua.interfax.com.ua/news/economic/676353.html>

⁴⁷ GDP and employment flash estimates for the third quarter of 2020
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10662173/2-13112020-AP-EN.pdf/0ac3f053-f601-091d-ea21-db1ecaca7e8c>

⁴⁸ Absence from work by main reason, sex and age group – quarterly data
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSI_ABS_Q___custom_237578/default/table?lang=en

⁴⁹ Temporary absences from work higher for women than men
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200708-2?inheritRedirect=true&redirect=%2Ffeurostat%2Fweb%2Ffcovid-19%2Ffeconomy>

усунути бар'єри для в'їзду працівників з-за кордону, вважають дослідники Спільного науково-дослідного центру Служби науки та знань Європейської комісії (Joint Research Centre, the European Commission's science and knowledge service)⁵⁰.

Зокрема, у 2020 році в Італії через обмеження подорожей та побоювання щодо вірусу для сільськогосподарських робіт не вистачало 250 тисяч сезонних робітників, повідомила у квітні 2020 року найбільша в країні профільна асоціація Coldiretti⁵¹. Одним із рішень спрямованих на залучення трудових мігрантів до виконання роботи в Італії стала **міграційна амністія** – легалізація мігрантів, документи яких були протерміновані. Уряд сподівався узаконити щонайменше 300 тисяч робітників, але, згідно з даними Міністерства внутрішніх справ Італії, оприлюднених Amnesty International, лише близько 80 тисяч осіб подали заяви на амністію до липня 2020 року. При цьому, тільки 12% заявників працювали у сільському господарстві. Натомість, 88% заявок були подані домашніми працівниками і особами, які здійснюють догляд, значна частина серед яких є громадянами України⁵². Основною причиною недостатньої ефективності міграційної амністії стали її умови, адже подати свої документи могли тільки ті, чиє право на легальну працю закінчилось після 31 жовтня 2019 року. Натомість, мігранти, які роками працюють в сільському господарстві Італії без дозволів, не змогли узаконити своє перебування⁵³.

3.1. СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ В КРАЇНАХ ЄС ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ

Вразливий стан працівників спонукав окремі країни-члени ЄС посилити заходи з соціального захисту. Міжнародна організація праці опублікувала такий перелік політик підтримки, спрямованих на усунення наслідків кризи:

- підтримка підприємств в утриманні працівників під час карантинних заходів за допомогою короточасних виплат або часткової допомоги по безробіттю (Данія, Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди);
- полегшення доступу до допомоги по безробіттю працівникам, які втратили роботу та підтримка безробітних у пошуку нової роботи (Ірландія);
- надання одноразових екстрених виплат звільненим працівникам, які не мають права на виплати по страхування від безробіття (Італія);
- координація заходів з допомоги безробітним, які сприяють доступу до служб зайнятості, в тому числі через інтернет-консультування з пошуку роботи (Бельгія, Естонія)⁵⁴.

Вивчаючи практики впровадження заходів з соціального захисту працівників під час пандемії, розглянемо **досвід Польщі**, де наразі працює найбільше трудових мігрантів з країн Східного Партнерства. У рамках польської державної програми **«Антикризовий щит»**, було запроваджено низку соціальних виплат особам, які втратили джерело доходу через економічну ситуацію, спричинену кризою COVID-19, зокрема іноземцям, які легально проживають і працюють у Республіці Польща.

Особи, які легально працювали за цивільно-правовими договорами, у разі тимчасового припинення роботи через кризу могли оформити щомісячну соціальну допомогу від держави – 2080 злотих (приблизно 13,5 тис. грн) упродовж трьох місяців⁵⁵. Солідарну допомогу від держави могли отримати особи, з якими роботодавець розірвав трудовий договір після 15 березня 2020 року або термін їх трудового договору закінчився після цієї дати. Умовою отримання допомоги, яка становила 1400 злотих на місяць (приблизно 10,3 тис. грн) і виплачувалася з 1 червня по 31 серпня 2020 року, було також соціальне страхування за трудовим договором на загальний строк не менше 60 днів до 2020 року⁵⁶. Додаткову допомогу на догляд могли оформити особи, які доглядають за дітьми до восьми років⁵⁷ під час закриття дитячих садочків. Окрім того, підприємства, у яких знизився обсяг продажу товарів та послуг під час пандемії, мали

50 Meeting labour demand in agriculture in times of COVID 19 pandemic https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC120800/meeting_labour_demand_in_agriculture_in_times_of_covid_19_pandemic_online.pdf

51 Italy's coronavirus farmworker shortage fuels debate on illegal migration <https://www.politico.eu/article/italy-seasonal-migrant-farm-workers-coronavirus-covid-19/>

52 Амністія в Італії: 88% запитів поступили від домашніх працівників і опекунів <https://liveitaly.ru/news/amnistiya-v-italii-88-zaprosov-postupili-ot-domashnih-rabotnikov-i-opekunov>

53 Brutal deaths of exploited migrants shine a spotlight on Italy's farms <https://www.theguardian.com/global-development/2020/jul/13/brutal-deaths-of-exploited-migrants-shine-a-spotlight-on-italys-farms>

54 Social Protection Spotlight. ILO https://www.ilo.org/secsoc/information-resources/publications-and-tools/Brochures/WCMS_742337/lang--en/index.htm

55 Що чекає українських заробітчан у Польщі. Укрінформ <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3003119-so-cekae-ukrainskih-zarobitcan-u-polsi.html>

56 Dodatek solidarnościowy. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej <https://www.gov.pl/web/gov/dodatek-solidarnosciowy>

57 Skorzystaj z dodatkowego zasiłku opiekuńczego. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej <https://www.gov.pl/web/gov/skorzystaj-z-dodatkowego-zasilku-opiekunczego>

можливість подати заявку на субсидію, щоб покрити частину витрат на оплату праці працівників та соціальних внесків.

На заходи з соціального захисту працівників у Польщі було виділено 30 мільярдів злотих (приблизно 222 млрд грн), а на підтримку підприємств – 74,2 мільярди злотих (547 млрд грн). Для порівняння, в Україні також було запроваджено допомогу по частковому безробіттю працівникам внаслідок вимушеного скорочення або припинення діяльності на період карантину, яку можуть оформити представники середнього і малого бізнесу, а також фізичні особи-підприємці. На відповідну допомогу було виділено 4,3 млрд. грн. Фізичних осіб-підприємців на три місяці звільнили від сплати Єдиного соціального внеску (приблизно \$40 на місяць.)

3.2. ВПЛИВ ЗМІН НА РИНКАХ ПРАЦІ ЄС НА ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ ТА КРАЇН СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА

Трудові мігранти з України, Молдови, Грузії та Білорусі вже у перші місяці карантинних заходів відчували наслідки економічної кризи. За розрахунками Національного банку України (НБУ), через скорочення доходів протягом першого півріччя 2020 року обсяг приватних грошових переказів в Україну скоротився на 3,8% і склав 5,6 млрд. доларів США⁵⁸. У НБУ вважали, що внаслідок пандемії близько 20% трудових мігрантів не зможуть працювати за кордоном у другому кварталі 2020 року, доходи тих трудових мігрантів, що залишаться за кордоном скоротяться залежно від сфери зайнятості, а прогнозований обсяг грошових переказів на кінець року знизиться на 2,6 млрд доларів (або 20%) порівняно з попереднім прогнозом – з 12,5 до 10 млрд доларів⁵⁹.

Проте, за даними Нацбанку, у серпні-вересні **обсяг переказів вперше з березня перевищив аналогічні показники минулого року** (1,028 і 1,098 млрд доларів проти 1,019 і 1,040 млрд у 2019)⁶⁰. Всього за перші 9 місяців 2020 року обсяг приватних переказів офіційними та неформальними каналами в Україну з-за кордону становив 8,48 млрд доларів США. При цьому, **середня сума одного приватного грошового переказу в Україну зросла – з 364 до 390 доларів США, що на 7% більше, ніж за 9 місяців 2019**

⁵⁸ Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_m.pdf

⁵⁹ Перекази від трудових мігрантів: поточна ситуація та оцінка перспектив. Національний банк України https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Transfers_from_migrant_workers_Tokarchuk_2020-06-03.pdf?v=4

⁶⁰ Нова е-віза, перекази трудових мігрантів і COVID – огляд за 27 жовтня – 2 листопада https://europewb.org.ua/nova-e-viza-perekazy-trudoviyh-migrantiv-i-covid-oglyad-za-27-zhovtnya-2-lystopada/?fbclid=IwAR25ffBzC_kKurnGzTggQdTzYNQL9tcVud8nB2lVdxEXRcjKjc2yBp692e4

року⁶¹. Нарощення переказів може свідчити як про часткове відновлення доходів трудових мігрантів, так і про посилену необхідність у коштах з боку сімей мігрантів в Україні.

Складнішою може бути ситуація в Молдові, де від грошових переказів залежить значна частка ВВП країни. Дослідники ООН та Oxford Economics, вважають, що через пандемію і карантин багато молдовських трудових мігрантів втратили роботу і 20% з них готові повернутись додому, а обсяг грошових переказів в країну знизиться на 24-27%⁶².

У Грузії, на фоні пандемії, також суттєво скоротились приватні грошові надходження: у квітні 2020 року обсяг переказів становив 79,1 мільйони доларів США, що на 42,3% менше суми за аналогічний період 2019 року. У травні 2020 р. динаміка скорочення сповільнилась до 9,6% у порівнянні з минулорічним періодом⁶³.

Частина трудових мігрантів, які втратили роботу, повернулись додому. У березні 2020 року в Україну з Польщі приїхало близько 150 тисяч мігрантів, а з Чехії – 20-30 тисяч осіб⁶⁴. Проте вдома їх чекала чи не більш складна економічна ситуація, пов'язана з падінням ВВП та зростанням безробіття^{65 66}.

Це змусило багатьох заробітчани знову планувати якнайшвидший виїзд за кордон, незважаючи на ризики пандемії. Цьому сприяла і залежність країн ЄС від робочої сили з-за кордону. Практично у всіх пандемічних обмеженнях в'їзду були наявні винятки для власників дозволів на працю. Особливо ліберальною є політика Польщі, яка дозволяє громадянам України в'їзд у рамках безвізового режиму за наявності декларації про намір працевлаштувати іноземця.

—

⁶¹ В Україну за 9 місяців надійшло приватних переказів на \$8,5 мільярдів – НБУ <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3133648-v-ukrainu-za-9-misaciv-nadijslo-privatnih-perekaziv-na-85-mlrd-nbu.html>

⁶² Сокращение денежных переводов из-за границы в связи с COVID-19 нанесло тяжелейший удар по экономике Молдовы. Новости ООН <https://news.un.org/ru/story/2020/06/1379462>

⁶³ Динамика денежных переводов обнадеживает главу Нацбанка Грузии <https://easaily.com/ru/news/2020/06/17/dinamika-denezhnyh-perevodov-obnadezhivaet-glavu-nacbanka-gruzii>

⁶⁴ Українські заробітчани – незамінні. Карантин на європейському ринку праці: перші висновки <https://glavcom.ua/publications/ukrajinski-zarobitchani-nezaminni-karantin-na-jevropeyskomu-rinku-praci-pershi-visnovki-693159.html>

⁶⁵ Кабмін допускає падіння ВВП України у 2020 році до 8% — програма дій уряду <https://www.epravda.com.ua/news/2020/06/15/661794/>

⁶⁶ Всемирный банк ухудшил прогноз роста экономики из-за пандемии коронавируса <https://newsmaker.md/rus/novosti/vsemirnyy-bank-uhudshil-prognoz-rosta-ekonomiki-moldovy-iz-za-pandemii-koronavirusa/>

Сукупно ці фактори призвели до того, що вже в червні почав відновлюватися виїзд громадян України за кордон. У червні-липні 2020 року кількість виїздів громадян України перевищила кількість в'їздів на 150 тисяч⁶⁷.

Підсумовуючи, події пов'язані із пандемією COVID-19 суттєво вплинули на показники ринків праці в ЄС. Найбільше постраждала сфера надання послуг, будівництво та промисловість, де через карантинні заходи було призупинено роботу тисяч підприємств. Трудові мігранти на рівні з іншими працівниками зазнали скорочення або відпрацювали значно меншу

від запланованої кількість робочих годин. Це спричинило зменшення доходів трудових мігрантів і, як наслідок, скорочення обсягів їхніх грошових переказів. Посилені заходи з соціального захисту під час карантину, запроваджені в країнах ЄС, дозволили дещо зменшити негативні наслідки, проте ринкам праці ймовірно знадобиться кілька років, щоб відновитись після кризи. А це означає, що частина трудових мігрантів, які втратили роботу, не зможуть швидко легально працевлаштуватись та потребуватимуть нових робочих місць в країнах походження або будуть більш схильними до ризикованих пропозицій з пошуку роботи.

⁶⁷ Відповідь ДПСУ на запит ГО «Європа без бар'єрів»

4

ЗМІНИ У СТАВЛЕННІ ДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ

Пандемії завжди супроводжуються високим рівнем стресу, панікою і спалахами расизму та ксенофобії, стверджує канадський психолог Стівен Тейлор, автор дослідження “Психологія пандемії”⁶⁸.

У випадку пандемії COVID-19 у глобальному масштабі можна виділити два етапи розвитку дискримінації⁶⁹. На початкових її стадіях найбільше страждали від упереджень, словесних і фізичних атак етнічні китайці, або люди, яких приймали за китайців, та загалом “інші” – іноземці, етнічні меншини, люди з інвалідністю⁷⁰, бездомні тощо. Зокрема, часто дискримінації, у тому числі системної, зазнавали роми⁷¹.

З розвитком і поширенням пандемії фокус дискримінації зміщується в бік груп населення, яких асоціюють з високим ризиком зараження⁷². До них можна віднести медичних працівників, співробітників супермаркетів, осіб, які прибули з-за кордону або з регіонів з високим рівнем захворюваності, діагностованих хворих тощо. Наприклад, в Іспанії працівників медичних закладів сусіди просили не повертатися додому⁷³. У Румунії було подано скаргу на телевізійне шоу за дискримінацію співвітчизників, що поверталися з-за кордону. Також було зафіксовано випадки мови ненависті щодо трудових мігрантів, які поверталися до Латвії⁷⁴.

В Україні було зафіксовано як прояви дискримінації щодо справжніх чи уявних китайців, так і щодо хворих на коронавірус і осіб, які повернулися з-за кордону.

Так, у Чернівцях дружину першого зафіксованого в Україні хворого сусіди змусили виселитися з квартири⁷⁵. Одним із найбільш гучних випадків такої дискримінації стали протести проти розміщення евакуйованих з Вуханя у Нових Санжарах у лютому 2020 року, ще до першого захворювання в Україні. Певною мірою група евакуйованих поєднала в собі одразу кілька ознак іншування – осіб, які повернулися з-за кордону, осіб з підвищеним ризиком інфікування та людей, які мали зв'язок з Китаєм. Промовистим є випадок, коли кореспондент провідного загальнонаціонального каналу “1+1” сказав у прямому ефірі з Нових Санжарів: “Сюди везуть 27 іноземців, хочу заспокоїти: це не китайці”⁷⁶.

З випадками дискримінації стикалися і безпосередньо трудові мігранти. На початку квітня у соцмережах з'явилося повідомлення про інцидент у Рівненській області⁷⁷, де на дворі, в якому перебували на самоізоляції троє чоловіків, що повернулися з-за кордону, наклеїли плакат з написом “Коронавірус”, а коли селянам здалося, що чоловіки вийшли до магазину, то вони викликали поліцію. Схожий випадок стався у квітні в Чернігівській області⁷⁸.

Однак дані моніторингу онлайн-медіа і телебачення свідчать, що публікації та вислови, що розпалюють ворожнечу до трудових мігрантів, як і загалом публікації на тему коронавірусу, посідали найбільшу частку на початку пандемії, у лютому-березні, з поступовим

68 Що таке синдром COVID-стресу та хто на нього страждає. Інтерв'ю з канадським психологом Стівеном Тейлором <https://life.pravda.com.ua/health/2020/08/3/241840/>

69 UNESCO COVID-19-related discrimination and stigma: a global phenomenon? <https://en.unesco.org/news/covid-19-related-discrimination-and-stigma-global-phenomenon>

70 European Union Agency for Fundamental Rights Coronavirus pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications – Bulletin 1 <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/covid19-rights-impact-april-1>

71 Amnesty International SLOVAKIA: ROMA MUST NOT BE FURTHER STIGMATISED DURING COVID-19 <https://www.amnesty.org/en/documents/eur72/2110/2020/en/>

72 UNESCO Ibid.

73 European Union Agency for Fundamental Rights Ibid.

74 Ibid.

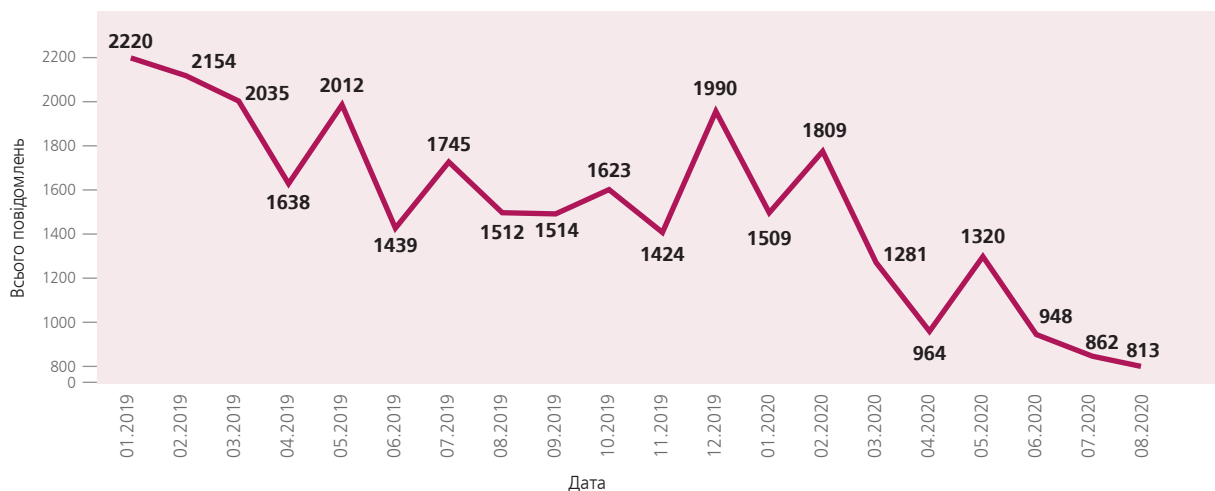
75 У Чернівцях вимагали ізолювати дружину чоловіка, який захворів на коронавірус <https://www.pravda.com.ua/news/2020/03/3/7242416/>

76 „СМЕРТЕЛЬНИЙ ВІРУС“ ТА МОВЧАНКА ВЛАДИ: ЩО НАСПРАВДІ СПРОВОКУВАЛО ПОДІЇ В НОВИХ САНЖАРАХ <https://imi.org.ua/monitorings/smertelnyj-virus-ta-movchanka-vlady-shho-naspravdi-sprovokovalo-podiyi-v-novyh-sanzharah-i31847>

77 З граблями і лопатами прийшли до чоловіків, які приїхали на самоізоляцію в село на Рівненщині http://radiotrek.rv.ua/news/z-grablyamy_i_lopatamy_pryyshly_do_cholovikiv_yaki_pryihaly_na_samoizolyatsiyu_v_selo_na_rivnenshchyni_foto_248044.html

78 Чоловік пішов на самоізоляцію у сільську хату, але сусіди вирішили його вигнати <https://www.youtube.com/watch?v=dcm1ixebXoU>

Діаграма 11.
Динаміка згадувань про трудову міграцію в онлайн-медіа, січень 2019-серпень 2020

Джерело: Європа без бар'єрів

спадом у подальші місяці. Наприклад, за даними ІМІ, якщо у березні пандемії було присвячено 58,5% новин українських онлайн-видань, то вже наприкінці травня – це лише 27% матеріалів із загальної кількості новин⁷⁹.

На початку пандемії сплеск негативних висловів у публікацій щодо українських трудових мігрантів відбувся у російських і проросійських українських медіа, які є популярними в Україні і мають спільний порядок денний. Ці медіа охоплюють доволі значну частку української аудиторії. Так, у серпні 2020 року 6% українців назвали російські телеканали основним джерелом інформації⁸⁰, а канал «Інтер», який послідовно просуває проросійський порядок денний, посідає четверте місце за часткою аудиторії⁸¹. Інше дослідження оцінює сумарну частку власне російських ЗМІ (ТБ + онлайн) у 13%⁸².

До пандемії питання трудової міграції з України часто слугувало в політичній риториці лише підкріпленням тези про Україну як failed state⁸³. Однак у лютому-березні 2020 року медіа стали активно зображати трудових мігрантів як джерело епідемічної небезпеки⁸⁴ – як російські медіа⁸⁵, так і українські⁸⁶ та російські політики⁸⁷ пов'язували небезпеку пандемії коронавірусу з поверненням трудових мігрантів в Україну. Однак вже з квітня моніторинги припиняють фіксувати такі повідомлення.

Загалом дані моніторингу українського онлайн-простору за допомогою інформаційно-аналітичної системи «Семантрум» свідчать навіть про загальне зниження інтересу до теми трудової міграції під час пандемії порівняно з попереднім роком.

79 COVID-19 ВІДХОДИТЬ НА ДРУГИЙ ПЛАН. ЗВІТ З МОНІТОРИНГУ ОНЛАЙН-МЕДІА
<http://imi.org.ua/monitorings/covid-19-vidhodyt-na-drugyj-plan-zvit-z-monitoringu-onlajn-media-i33275>

80 Як змінилися уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19
<https://dif.org.ua/article/yak-zminilisya-upodobannya-ta-interesi-ukrainsiv-do-zasobiv-masovoi-informatsii-pislya-viboriv-2019-r-ta-pochatku-pandemii-covid-19>

81 Рейтинги телевізійної аудиторії у III кварталі 2019 року – дослідження ІТК
<https://www.nrada.gov.ua/rejtyngy-televizijnoyi-audytoriyi-u-iii-kvartali-2019-roku-doslidzhennya-itk/>

82 ОПИТУВАННЯ USAID-INTERNEWS «Ставлення населення до ЗМІ та споживання різних типів медіа у 2019 р.»
<https://drive.google.com/file/d/1OizEdvI5SrK4hS-D2KoxoKkamCarUX7f/view>

83 Тимошенко заспівала пісню Кремля про «напад України на Донбас»
<https://ms.detector.media/propaganda-ta-vplyvi/post/21707/2018-08-29-timoshenko-zaspivala-pisnyu-kremlya-pro-napad-ukraini-na-donbas/>

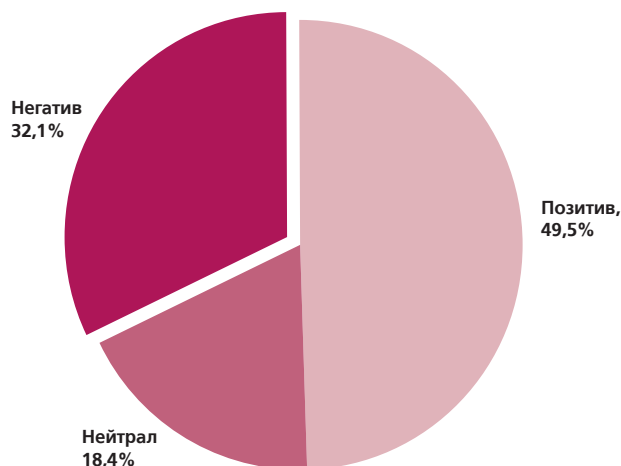
84 Україну чекають дефолт і гуманітарна катастрофа. Огляд проникнення російської пропаганди в український медіапростір у березні 2020 року
<https://detector.media/propaganda-vplyvy/article/176362/2020-04-14-ukrainu-chekayut-defolt-i-gumanitarna-katastrofa-oglyad-proniknennya-roziiskoi-propagandi-v-ukrainskii-mediaprostir-u-berezni-2020-roku/>

85 Карантин на Украине имеет политический характер
<https://rg.ru/2020/03/12/karantin-na-ukraine-imeet-politicheskij-harakter.html>

86 Олена Лукаш: коронавірусна інфекція почне розповзатися з Західної України
<https://luga1news.ru/novosti/18411-lukash-koronavirus-nachnet-raspolzatsya-s-zapadnoy-ukrainy-video.html>

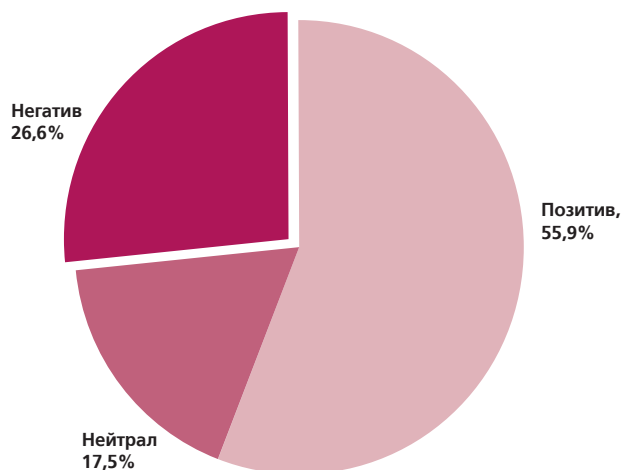
87 Глобальная жертва: пандемия COVID-19 вызвала судороги экономики на Украине
<https://www.5-tv.ru/news/290001/globalnaa-zertva-pandemia-sovid19-vyzvala-sudorogi-ekonomiki-naukraine/>

Діаграма 12а.
Тональність згадувань про трудову міграцію в онлайн-медіа, січень-червень 2019 року

Джерело: Європа без бар'єрів

Діаграма 12а.
Тональність згадувань про трудову міграцію в онлайн-медіа, січень-червень 2020 року

Джерело: Європа без бар'єрів

Частково це можна пов'язати з тим, що за попередніми даними, 2019 рік був рекордним за кількістю громадян України, що отримали дозволи на проживання в ЄС, і за обсягом грошових переказів з-за кордону, а отже, ця тема привертала надзвичайно багато уваги.

При цьому автоматизована оцінка тональності повідомлень свідчить навіть про зменшення частки згадок у негативному контексті під час пандемії.

Інший сплеск інтересу до трудової міграції відбувся у травні 2020 року, що, імовірно, можна пов'язати з питанням виїзду трудових мігрантів за кордон у

квітні-травні та спробами уряду зупинити виїзд, які викликали різко негативну реакцію в суспільстві⁸⁸.

4.1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Пандемія яскраво унаочнила роль трудової міграції для ринків праці країн ЄС. Навесні 2020 року у європейських, зокрема, польських медіа з'явилася серія публікацій⁸⁹, де позитивно оцінювався внесок трудових мігрантів в економіку та розвиток суспільства.

⁸⁸ В режимі очікування: як Уряд відкрив для себе трудову міграцію і що з того вийшло
<http://rpr.org.ua/news/v-rezhymi-ochikuvannia-iak-urjad-vidkryv-dlia-sebe-trudovu-mihratsiiu-i-shcho-z-toho-vyyshlo/>

⁸⁹ Pracownicy z Ukrainy mogą nie dojechać na zbiory. Zastąpić ich bezrobotni Polacy?
<https://wyborcza.pl/7,155287,25854033,pracownicy-z-ukrainy-moga-nie-dojechac-na-zbiory-zastapia-ich.html>

Водночас, попри рекомендації експертної спільноти⁹⁰, це сприятливе середовище не було використане урядом України для формування позитивного образу трудових мігрантів.

4.2. РИЗИКИ ЗІ ЗРОСТАННЯМ ЗАХВОРЮВАНOSTІ

У зв'язку зі зростанням захворюваності в Україні у серпні-вересні 2020 року значна частина країн Європи залишається закритими для її громадян, а деякі вводять додаткові обмеження. Наприклад, уряд Болгарії з 1 жовтня 2020 року зобов'язав громадян України мати негативний результат ПЛР-тесту під час перетину кордону⁹¹.

Можна припустити, що в разі стрімкого розвитку нової хвилі пандемії в Україні, країнах ЄС чи інших країнах призначення українських трудових мігрантів може знову зрости рівень ксенофобії та з'явитися випадки звинувачень трудових мігрантів у поширенні хвороб. Також цьому можуть сприяти випадки масової захворюваності серед трудових мігрантів, які мешкають у скупчених і тісних умовах⁹² на виробництвах на зразок м'ясних заводів⁹³.

Підсумовуючи, в українському інформаційному просторі спостерігався спалах негативу до трудових мігрантів лише на початку пандемії. Хоча ця хвиля доволі швидко згасла, легкість її виникнення свідчить про потребу в системній інформаційній роботі з формування адекватного образу трудового мігранта та міграції як явища в українському інформаційному просторі.

Також загалом тема трудової міграції під час пандемії відійшла на другий план, і інтерес до неї з боку медіа дещо зменшився порівняно з періодом до пандемії. Це несе ризики недостатнього представлення інтересів трудових мігрантів у порядку денному влади, яка орієнтується на відображену в медіа суспільну думку.

Помітність теми української трудової міграції у Європейському Союзі, навпаки, імовірно, зросла. Однак цей інтерес не був у достатній мірі використаний українською владою для формування позитивного образу українських працівників, що сприяло би зменшенню рівня ксенофобії та ризиків для трудових мігрантів.

⁹⁰ В режимі очікування: як Уряд відкрив для себе трудову міграцію і що з того вийшло
<http://rpr.org.ua/news/v-rezhymi-ochikuvannia-iak-uriad-vidkryv-dlia-sebe-trudovu-migratsiiu-i-shcho-z-toho-vyyshlo/>

⁹¹ Оновлено рішення Міністерства охорони здоров'я Республіки Болгарія щодо тимчасової заборони в'їзду на територію країни № РД-01-547
<https://bulgaria.mfa.gov.ua/news/onovleno-rishennya-ministerstva-ohoroni-zdorovya-respubliki-bolgariya-shchodo-timchasovoyi-zaboroni-vyizdu-na-teritoriyu-krayini-rd-01-547>

⁹² Українка скаржиться на нелюдські умови проживання заробітчан в Польщі
<https://visnyk.lutsk.ua/news/ukraine/52820-ukrainka-skarzhytsya-na-nelyudski-umovy-prozhyvannya-zarobitchan-v-polshi/>

⁹³ Germany: Gütersloh slaughterhouse infections spread to community
<https://www.dw.com/en/germany-g%C3%BCtersloh-slaughterhouse-infections-spread-to-community/a-53971931>

5

ПОЛІТИКИ, СПРЯМОВАНІ НА ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ, У КРАЇНАХ ПОХОДЖЕННЯ

Трудові мігранти часто зайняті у сферах, що найбільше постраждали від економічних наслідків пандемії (наприклад, сфера послуг), або у сферах, де зазнають підвищеного ризику інфікування. Вжиті урядами заходи підтримки працівників і бізнесу можуть повністю або частково оминати трудових мігрантів, які до того ж, мають обмежений доступ до соціального забезпечення. Крім того, часто трудові мігранти працюють і живуть в умовах, що підвищують ризик захворіти, наприклад, по 4-8 і більше осіб у невеликій кімнаті, маючи спільний душ і туалет з великою кількістю інших працівників⁹⁴. Це робить їх особливо вразливою категорією населення в умовах пандемії, попри значну роль у функціонування критично важливих сфер.

Ті чи інші заходи підтримки економіки, бізнесу та працівників у часи пандемії запровадила практично кожна країна світу. Комплексні дані з цього приводу зібрані у базі Міжнародної організації праці⁹⁵. Частина заходів була спрямована на протидію ефектам пандемії в контексті трудової міграції – тут йдеться як про забезпечення прав трудових мігрантів, так і використання трудової міграції як ресурсу для подолання наслідків пандемії.

Ціла низка міжнародних організацій, що діють у тому числі у європейському регіоні, розробила рекомендації для урядів щодо забезпечення захисту трудових мігрантів та управління трудовою міграцією в часи пандемії.

Міжнародна організація праці в червні 2020 року рекомендувала⁹⁶ **країнам призначення** включати трудових мігрантів до національних програм захисту, зокрема, забезпечити в короткостроковій

перспективі доступ до медичного захисту, захисту доходу, належних умов життя і праці, а в довгостроковій – розвинути інклюзивну національну систему соціального захисту.

Країнам походження трудових мігрантів, натомість, рекомендується підтримувати та забезпечувати соціальний захист своїх громадян за кордоном та після повернення. Часто це трудові мігранти, які втратили роботу, зазнали сильного стресу, застрягли за кордоном, чи опинилися в іншій ситуації. До заходів підтримки та захисту в короткостроковій перспективі можуть належати:

- Інформаційні кампанії щодо доступу до послуг охорони здоров'я та соціального захисту в країнах призначення через дипломатичні установи або партнерські установи і медіа в країнах призначення.
- Допомога у поверненні та безкоштовні карантинні заходи після повернення
- Сприяння у доступі до медичних послуг і соціального захисту для мігрантів, які повертаються, та їхніх родин

Як приклад такої політики, МОП наводить Філіппіни, де було створено спеціальний фонд, який надавав одноразову грошову допомогу трудовим мігрантам, що поверталися.

У перші місяці пандемії та під час масового повернення громадян України дипломатичні установи в ЄС виконували роль інформаційних хабів. Так, посольство України в Польщі у березні-квітні обробило понад 50 тисяч звернень, що стосувалися умов повернення в Україну, міграційного статусу на території Польщі тощо⁹⁷. Також у березні-квітні українська держава системно займалася сприянням поверненню своїх громадян в умовах жорстких обмежень руху в Європі. Водночас трудові мігранти, які поверталися, часто були обмежені у доступі до соціальних послуг. Так, один з опитаних у рамках цього дослідження експертів з

⁹⁴ Інтерв'ю з трудовою мігранткою 1

⁹⁵ ILO COVID-19 and the world of work Country policy responses <https://www.ilo.org/global/topics/coronavirus/regional-country/country-responses/lang--en/index.htm#UN>

⁹⁶ ILO Social protection for migrant workers: A necessary response to the Covid-19 crisis https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_748979.pdf

⁹⁷ Відповідь на запит «Європи без бар'єрів»

трудої міграції зазначив, що трудові мігранти не могли скористатися допомогою регіональних центрів зайнятості, хоча й були безробітними після повернення. Причиною цього він назвав «те, що деякі з них довгий час працювали в «тіні», напівлегально, та були зайняті у неформальному секторі»⁹⁸.

Інші опитані експерти звертали увагу і на недостатню ефективність інформування трудових мігрантів в умовах швидких змін. Зокрема, йшлося про обмеження в перетині кордону, запроваджені українською владою. «Постійна зміна рішень та неналежне інформування – основний чинник, який зумовив негативну реакцію українських мігрантів та суспільства загалом щодо запровадження вимушених обмежень», – вважає експертка⁹⁹.

Про створення фондів та пряму грошову допомогу трудовим мігрантам, які повернулися, в Україні не йшлося, окрім доступу до загальнонаціональних механізмів соціального захисту. Також уряд анонсував створення нових робочих місць з платнею 6000 грн на місяць, які повинні були обійняти трудові мігранти, і намагався неофіційно обмежити виїзд за кордон на сезонні роботи, однак ці пропозиції викликали критику в суспільстві¹⁰⁰.

Уряд **Грузії** включив сезонних працівників, які повернулися з-за кордону, до програми допомоги самозайнятим особам, у рамках якої вони можуть отримати одноразову виплату в 300 ларі (приблизно 100 доларів). Для цього потрібно зареєструватися на сайті Міністерства охорони здоров'я, яке потім отримає дані про перетин кордону від МВС. Додаткових документів не потрібно¹⁰¹.

Попри це, мешканці прикордонних з Туреччиною районів у липні влаштували мітинги з вимогою відкрити кордони. Кордон з Туреччиною було відкрито на початку серпня, але влада Грузії дозволяла виїзд лише за умови наявності офіційного працевлаштування терміном на три місяці.

У **Молдові** навесні від трудових мігрантів, які повернулися, вимагали придбати медичний страховий поліс вартістю близько 230 доларів¹⁰². Водночас у Молдові ще з 2010 року за підтримки Європейського Союзу діє програма PARE 1+1, спрямована на сприяння трудовим мігрантам у започаткуванні власного бізнесу на батьківщині.

Даних щодо специфічних заходів уряду, спрямованих на трудових мігрантів, у **Білорусі** знайти не вдалося.

⁹⁸ Інтерв'ю з експертом №1

⁹⁹ Інтерв'ю з експертом №3

¹⁰⁰ Коментар: Україна штучно намагається стримати трудову міграцію
<https://www.dw.com/uk/komentar-ukraina-shtuchno-namahaetsia-strymaty-trudovu-mihratsiiu/a-53301475>

¹⁰¹ Работающие сезонно за границей получают компенсацию в размере 300 лари
<https://1tv.ge/ru/news/rabotajushhie-sezonno-za-granicej-poluchat-kompensaciju-300-lari/>

¹⁰² В Молдове ввели обязательную покупку медицинских полисов на границе. Кого это касается
<https://newsmaker.md/rus/novosti/v-moldove-vveli-obyazatelnyuy-pokupku-meditsinskih-polisov-na-granitse-kogo-eto-kasaetsya/>

6

ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВРЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ТА КРАЇН СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА У КРАЇНАХ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА КРАЇНАХ ПОХОДЖЕННЯ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

6.1. ПАРАМЕТРИ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ

Однією з основних проблем формування політики щодо трудової міграції з країн Східного партнерства є неповнота кількісних і якісних даних, а також затримка у часі наявних даних. Так, станом на жовтень 2020 року недоступні всі дані щодо кількості дозволів на проживання в ЄС за 2019 рік, останнє масштабне дослідження трудової міграції в Україні проводилося в 2017 році, малодослідженим є кількісний вимір міграції з Білорусі до Росії. Брак актуальних даних щодо впливу пандемії на обсяги і структуру трудової міграції не дозволяє сформулювати засновану на доказах політику.

У зв'язку з цим країнам призначення трудових мігрантів в ЄС варто **виробити єдиний підхід до збору та публікації даних про кількість і характеристики трудової міграції, а також пришвидшити публікацію даних, налагодити ефективний обмін даними з країнами Східного партнерства.**

Країнам Східного партнерства потрібно проводити **своєчасний державний перепис населення** (із врахуванням протиепідемічних норм). Це дозволить не тільки виміряти реальну кількість населення, а й оцінити кількість трудових мігрантів та осіб, які проживають не за місцем реєстрації, працюють в інших країнах без дозвільних документів.

В Україні, де перепис населення востаннє був проведений у 2001 році, дані про кількість жителів у населених пунктах та їх статево-вікову структуру дозволить у подальшому проводити більш точні соціологічні дослідження трудової міграції.

Країни СхП на основі даних державного перепису населення мають **систематично, щонайменше раз на рік, проводити репрезентативні соціологічні опитування щодо обсягів та характеристик трудової міграції.** Це дозволить своєчасно фіксувати зміни та реагувати на них засобами державної політики.

У країнах ЄС і Східного партнерства має провадитися **системний незалежний моніторинг якісних змін**

трудової міграції, впливу пандемії на її характеристики та дотримання прав трудових мігрантів як у країнах походження, так і країнах призначення. Методологічним зразком такого моніторингу можуть слугувати «ковідні» бюлетені Агенції з фундаментальних прав Європейського Союзу (FRA).

Для своєчасного реагування на пандемічні і не тільки виклики щодо трудової міграції, урядам потрібен **постійний і ефективний соціальний діалог на національному та міжнародному рівні** між владою, трудовими мігрантами, бізнесом, академічними установами, неурядовими і міжнародними організаціями. Доцільним є створення реально діючих дорадчих органів.

6.2. ОБМЕЖЕННЯ РУХУ ТА ДОСТУПУ ДО ДОЗВІЛЬНИХ ДОКУМЕНТІВ

Різкі зміни в правилах перетину кордонів і користування транспортом як країнами ЄС, так і країнами СхП призвели до серйозних проблем для трудових мігрантів – черг і скупчень на кордоні, додаткових витрат на транспорт, штрафів, непевності щодо/неможливості повернення додому і/або виїзду на роботу за кордон. Ускладнення легальних шляхів отримання праці за кордоном з великою імовірністю призведе до зростання кількості людей, що обирають нелегальні та обхідні шляхи, і зазнають ризику стати жертвою торгівлі людьми, а також людей, що опиняються у вразливій ситуації (бідність, безробіття, невизначеність, підвищений ризик захворіти на коронавірус). Політика урядів країн походження має бути спрямована на те, щоб забезпечити трудовим мігрантам прийнятний горизонт планування у працевлаштуванні за кордоном.

І країни ЄС, і країни Східного партнерства мають **планувати протиепідемічні заходи із урахуванням потреб ринку праці у трудових мігрантах і потреб трудових мігрантів у роботі за кордоном.** Зокрема, оптимальним буде **утриматись від повного закриття кордонів чи припинення автомобільного, залізничного та авіасполучення.**

Зміни у правилах перетину кордону/використання транспорту **мають запроваджуватися урядами з часовим запасом і бути належно прокомуніковані з цільовою аудиторією**. Це дозволить уникати скупчень, черг і додаткових збитків від заборон і обмежень.

Обмеження на кордоні означають зменшення можливостей для фізичного транспортування зароблених готівкових коштів. Країни ЄС і СхП мають спільно працювати над **здешевленням та підвищенням доступності грошових переказів між країнами**.

Закриття консульських та інших адміністративних установ позбавляє трудових мігрантів доступу до ринку праці за кордоном, і може спричинити загрозливий дефіцит робітників у ключових сферах економіки країн призначення. Максимальне **перенесення послуг з подовження дії/отримання дозвільних документів в онлайн** дозволить значно зменшити вплив пандемічних обмежень на трудову міграцію. Запровадження можливості **автоматичного подовження термінів дії дозволів на проживання** дозволить скоротити кількість очних звернень до відповідних служб і перетинів кордону трудовими мігрантами, що в свою чергу, сприятиме епідемічній безпеці як держав, так і трудових мігрантів.

Поширення тестування як альтернативного закриттю руху обмеження ставить питання про його фінансову та фізичну доступність, а також важливість своєчасного перетину кордону (часто вимагається тест не старіший за 24/48 годин). Країни ЄС і Східного партнерства мають сприяти **доступності ПЛР-тестів у максимальній близькості від точки перетину кордону та можливості для трудових мігрантів достатньо швидко перетнути кордон**.

6.3. ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Пандемія і супутні обмеження спричинили падіння обсягів промислового виробництва, наданих послуг, будівництва, зростання безробіття та падіння доходів працівників. Країни ЄС і Східного партнерства потребують збалансованого і узгодженого підходу до соціального захисту трудових мігрантів.

Трудові мігранти у всіх сферах **мають бути включені до програм соціального захисту в країнах призначення**, таких як одноразові чи багаторазові грошові виплати, компенсація невідпрацьованих годин, звільнення від податків чи сплати кредитних платежів. Країни ЄС також мають **сприяти можливості трудових мігрантів змінити місце роботи у разі звільнення** і забезпечити їм повний і безумовний доступ до медичного обслуговування.

Неврегульовані мігранти є особливо вразливою групою. Країни призначення в умовах пандемії мають сприяти легалізації неврегульованих трудових мігрантів, які перебувають на території країни, за допомогою **міграційної амністії, не обмеженої часом вичерпання дозвільних документів**.

Належне інформування трудових мігрантів про шляхи і можливості легального працевлаштування за кордоном зменшить ризики як для трудових мігрантів, так і для країн призначення. Доцільним є **створити та підтримувати комплексні інформаційні ресурси з даними про перевірені доступні вакансії в країнах ЄС, доступні мовами країн СхП** (українською, білоруською, молдовською, грузинською).

Крім того, держави походження мають **забезпечувати ефективні реінтеграцію та соціальний захист трудовим мігрантам, які повернулися з-за кордону**. Потрібно запровадити **державну програму з реінтеграції трудових мігрантів, які втратили роботу за кордоном у зв'язку із пандемією**, що може передбачати **заходи з пошуку роботи, підтримки у відкритті власної справи, здобуття освіти чи перекваліфікації**. В Україні основою для цієї програми може стати Закон України «Про зовнішню трудову міграцію».

Також держави походження та призначення мають **співпрацювати між собою для ефективного повернення неврегульованих трудових мігрантів та тих, хто втратив роботу у зв'язку із пандемією, та їх подальшої реінтеграції**.

6.4. СТАВЛЕННЯ ДО ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

Пандемія та її економічні ефекти несуть ризики стигматизації і дискримінації щодо трудових мігрантів як у країнах призначення, так і в країнах походження. Країни ЄС і СхП повинні **здійснювати системний моніторинг щодо випадків дискримінації та мови ненависті щодо трудових мігрантів**.

Уряди цих країн також мають подбати про **системне інформування громадян про позитивні аспекти трудової міграції**. Для країн ЄС це може бути підкреслення ролі трудових мігрантів у критично важливих сферах, таких як аграрна промисловість, логістика, транспорт, медицина, критичні послуги. Для країн Східного партнерства – інформування про вклад трудових мігрантів в економіку країни завдяки переказам, новітнім методикам праці та ведення бізнесу тощо.

АВТОРИ:

Катерина Кульчицька – експертка з питань управління кордонами та міграцією, аналітичний центр “Європа без бар’єрів”, Київ

Павло Кравчук – експерт з питань міграційної політики та медіа, аналітичний центр “Європа без бар’єрів”, Київ

Ірина Сушко – експертка з питань міграційної політики, виконавча директорка аналітичного центру “Європа без бар’єрів”, Київ, членкиня Експертної ради з питань міграційної політики Національного інституту стратегічних досліджень, громадської ради при Державній міграційній службі України

Катерина Ярмолюк-Крюк (ред.) – д.ю.н., координаторка проєктів Представництва Фонду ім. Ф. Еберта в Україні

КОНТАКТИ

Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні

Марсель Рьотіг | Директор Представництва Фонду в Україні

вул. Пушкінська, 34, м. Київ, 01004, Україна

Тел.: +38-044-234-00-38 | Факс: +38-044-451-40-31

Всі тексти доступні на веб-сайті:

<http://www.fes.kiev.ua>

Замовлення / контакти:

mail@fes.kiev.ua

Комерційне використання всіх публікацій та інших матеріалів, виданих Фондом ім. Фрідріха Еберта (ФФЕ), не дозволяється без письмового дозволу ФФЕ.

ТРАНСФОРМАЦІЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ З УКРАЇНИ ДО ЄС ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Обмеження руху осіб створило бар'єри для залучення трудових мігрантів до роботи за кордоном та їх безпечного повернення до країн походження. Планування протиепідемічних заходів має здійснюватися із урахуванням потреб ринку праці у трудових мігрантах і потреб трудових мігрантів у роботі за кордоном. Зміни у правилах перетину кордону мають бути зваженими та завчасно прокомунікованими.

Економічний спад на тлі жорстких протиепідемічних заходів спричинив значні зміни на ринку праці ЄС, збільшення тимчасових звільнень працівників та скорочення доходів трудових мігрантів. Трудові мігранти потребують більшого включення до програм соціального захисту в країнах призначення, повного доступу до медичного обслуговування, а також програм реінтеграції в країнах походження.

Пандемія та її економічні ефекти несуть ризики стигматизації і дискримінації трудових мігрантів, зростання нерегульованої міграції, підвищення ризиків торгівлі людьми. Системний моніторинг випадків дискримінації та мови ненависті сприятиме дотриманню прав трудових мігрантів. Широка міграційна амністія дозволить легалізувати вразливу групу нерегульованих трудових мігрантів.